

Міністерство освіти і науки України
Бердянський державний педагогічний університет
Кафедра соціальної роботи та інклюзивної освіти

Допущено до захисту
Завідувач кафедру
 Катерина ПЕТРОВСЬКА
"22" листопада 2025

**СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА ПІДТРИМКА ПОТЕРПІЛИХ
ВІД ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ: МІЖНАРОДНИЙ ТА
НАЦІОНАЛЬНИЙ ДОСВІД**

Кваліфікаційна робота магістра

Виконавець: здобувачка другого (магістерського)
рівня вищої освіти, групи м22СР(б)
Галузь знань 23 Соціальна робота
Спеціальність 231 Соціальна робота
Освітньо-професійна програма: "Поствоєнна
соціально-психологічна реабілітація"
СЕРГІЄНКО Лариса

Керівник: к. пед. н., доц. **ЗАХАРОВА Наталя**

Рецензент: к. пед. н., доц. **ТУРГЕНЄВА Анастасія**

Запоріжжя, 2025

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ ПОТЕРПІЛИХ У СПРАВАХ ПРО ВОЄННІ ЗЛОЧИНИ	7
1.1. Воєнні злочини як соціально-правове явище: поняття, класифікація	7
1.2. Вразливість потерпілих від воєнних злочинів: соціальні та психологічні наслідки травматичних подій	16
1.3. Теоретичні підходи та технології надання соціально-психологічної підтримки потерпілих від воєнних злочинів	24
Висновки до першого розділу	38
РОЗДІЛ 2. МІЖНАРОДНИЙ ТА НАЦІОНАЛЬНИЙ ДОСВІД СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ ПОТЕРПІЛИХ ВІД ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ.....	39
2.1. Системи захисту та підтримки потерпілих від воєнних злочинів у міжнародних інституціях.....	39
2.2. Нормативно-правові та організаційні засади підтримки потерпілих в Україні: поточний стан і виклики	50
2.3. Розробка моделі соціально-психологічного супроводу потерпілих від воєнних злочинів в українському контексті з урахуванням міжнародного досвіду	61
Висновки до другого розділу	69
ВИСНОВКИ	70
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	72

ВСТУП

Повномасштабна збройна агресія російської федерації проти України зумовила складні соціальні трансформації внаслідок яких значна частина цивільного населення зазнала фізичного, психологічного та соціального ураження. Одним із найбільш болючих наслідків війни є системні порушення норм міжнародного гуманітарного права, що кваліфікуються як воєнні злочини: умисні вбивства, катування, сексуальне насильство, обстріли цивільних об'єктів, депортація населення, знищення культурної спадщини тощо.

За офіційними даними Офісу Генерального прокурора, станом на середину 2025 р. зареєстровано понад 140 тис. кримінальних проваджень за фактами порушення законів і звичаїв війни, а кількість осіб, визнаних потерпілими, обчислюється сотнями тисяч. Травматичний досвід свідчень у правоохоронних органах і судах, вимушене виселення, втрата близьких та життєвих ресурсів підвищують ризик розвитку посттравматичного стресового розладу, тривожних і депресивних станів, викликають потребу в довготривалій соціально-психологічній підтримці.

Потерпілі у таких справах потребують не лише правового захисту, але й комплексної соціально-психологічної допомоги, яка здатна зменшити наслідки травматичних подій, відновити базове почуття безпеки, сприяти інтеграції в соціальне середовище та підтримати участь у правосудді.

У сучасних умовах система соціально-психологічної підтримки потерпілих у справах про воєнні злочини в Україні перебуває на етапі формування. Незважаючи на існуючі ініціативи державного та недержавного секторів, спостерігається фрагментарність підходів, відсутність уніфікованих стандартів допомоги, нерівний доступ до фахових послуг у регіонах, обмежена міжвідомча координація між правоохоронними, соціальними, медичними та громадськими інституціями. У зв'язку з цим зростає потреба у ґрунтовному аналізі як національного, так і міжнародного досвіду у сфері надання

соціально-психологічної підтримки потерпілим, з метою адаптації ефективних практик до українського контексту.

Міжнародні правові документи (Конвенція про захист прав людини й основоположних свобод, Римський статут Міжнародного кримінального суду, Принципи ООН щодо забезпечення прав потерпілих) визнають право жертв на відшкодування шкоди та на реабілітацію, включно з психосоціальною допомогою. Поглиблена співпраця України з Міжнародним кримінальним судом, участь у програмах Ради Європи та амбіції інтеграції до ЄС посилюють вимоги щодо імплементації цих стандартів у національну систему правосуддя. У 2023–2025 рр. держава ухвалила ряд нормативних актів (Концепція підтримки потерпілих і свідків міжнародних злочинів, зміни до Закону України "Про соціальні послуги", підзаконні накази Міністерства охорони здоров'я та Міністерства соціальної політики), однак механізми міжвідомчої взаємодії, алгоритми маршрутизації постраждалих, стандарти кризового консультування та довготривалої реабілітації залишаються розрізненими. Недостатньо опрацьованими є й питання адаптації зарубіжних психосоціальних моделей до вітчизняного контексту.

Наукова література висвітлює окремі аспекти психологічних наслідків війни. Серед міжнародних дослідників можна виокремити наступних: Brandon Hamber, Harvey M. Weinstein (правосуддя, орієнтоване на жертв насильницьких конфліктів); Nora Sveaass, Inger Agger (вплив катувань в травми після масових звірств на психіку людини); Daryl Higgins та інші. У вітчизняній науці увагу слід приділити роботам Т. Семигіної, С. Литвинової, І. Зверевої, С. Курбатов, Т. Гурлева, О. Луцик, Н. Савич та ін. (соціальна робота у кризових ситуаціях); О. Балакірева, Ю. Саєнко, Л. Черенько, І. Бекешкіна, Т. Мозгова, О. Шульга, М. Гріцак та ін. (дослідження щодо соціальних наслідків війни); О. Новіков, К. Бусол, В. Яворський, О. Матвійчук, І. Венедіктова, О. Зінченко, М. Томак та ін. (захист прав людини у контексті збройного конфлікту).

Підвищення уваги до даної проблеми на рівні державної політики, зокрема затвердження відповідних нормативно-правових документів, свідчить про поступове формування нової інституційної моделі реагування на потреби постраждалих від воєнних злочинів. Проте наукове обґрунтування, критичний аналіз та адаптація міжнародного досвіду в цій сфері потребують подальших систематизованих досліджень, що і зумовило вибір теми «Соціально-психологічна підтримка потерпілих від воєнних злочинів: міжнародний та національний досвід».

Об'єкт дослідження: система соціально-психологічної підтримки осіб, які постраждали внаслідок воєнних злочинів.

Предмет дослідження: національні та міжнародні підходи до організації соціально-психологічної підтримки потерпілих від воєнних злочинів, їх зміст, принципи та особливості реалізації.

Мета дослідження: науково обґрунтувати особливості організації соціально-психологічної підтримки потерпілих від воєнних злочинів, проаналізувавши міжнародний і національний досвід та розробити модель ефективного соціально-психологічного супроводу в сучасній Україні.

Завдання дослідження:

1. Розкрити сутність воєнних злочинів як соціально-правового явища та охарактеризувати їхній вплив на психосоціальний стан особистості.
2. Проаналізувати соціальні й психологічні наслідки травматичних подій та охарактеризувати теоретичні підходи до технології надання соціально-психологічної допомоги потерпілим від воєнних злочинів.
3. Вивчити міжнародний досвід соціально-психологічної підтримки потерпілих у справах про воєнні злочини та здійснити порівняння з нормативно-правовими та організаційними засадами надання допомоги потерпілим в Україні.
4. Розробити модель соціально-психологічного супроводу потерпілих від воєнних злочинів в умовах сучасного українського суспільства.

Методи дослідження: *теоретичні* (аналіз, синтез, узагальнення, систематизація, порівняння, моделювання); *емпіричні* (аналіз документів і нормативно-правових актів, кейс-аналіз міжнародної та української практики, контент-аналіз офіційних звітів (МКС, ОГПУ, ООН, правозахисні організації)); *візуалізаційно-аналітичні*: схема моделі підтримки, логіко-структурна таблиця.

Структура дослідження: кваліфікаційна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків та списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи становить 78 сторінок, із них основного тексту – 71 сторінка.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ ПОТЕРПІЛИХ У СПРАВАХ ПРО ВОЄННІ ЗЛОЧИНИ

1.1. Воєнні злочини як соціально-правове явище: поняття, класифікація

У ХХІ столітті проблема воєнних злочинів набула особливої актуальності у зв'язку з масштабними збройними конфліктами. Воєнні дії супроводжуються масовими порушеннями міжнародного гуманітарного права, жорстоким поведінням із цивільним населенням, знищенням об'єктів критичної інфраструктури, сексуальним насильством, катуваннями та іншими формами нелюдського поведіння. Ці злочини мають не лише правову, а й глибоку соціально-психологічну природу, що вимагає комплексного наукового аналізу.

Постраждалі особи, які зазнали насильства, втрати рідних, депортацій чи іншої форми жорстокого поведіння, потребують не лише правового захисту, але й якісної соціально-психологічної підтримки. Відсутність належної допомоги може призвести до розвитку посттравматичних розладів, дезадаптації, зниження рівня довіри до державних і міжнародних інституцій.

Окрему значущість проблема набуває для українського суспільства, яке переживає активну фазу війни. Масштабні злочини проти людяності, здійснені на тимчасово окупованих територіях України, стали предметом численних журналістських, правозахисних і наукових розслідувань. Разом з тим, системна наукова рефлексія щодо природи, типології та наслідків воєнних злочинів, а також механізмів реагування на них, поки що залишається недостатньо опрацьованою у вітчизняному соціогуманітарному дискурсі [75, с. 151].

Воєнні злочини відрізняються від інших порушень міжнародного гуманітарного права ступенем тяжкості, масштабом завданої шкоди та

наявністю прямого умислу. Вони зазвичай включають умисне вбивство, тортури, зґвалтування, взяття заручників, примусове переміщення цивільних осіб, знищення або привласнення майна без військової необхідності, напад на цивільні об'єкти, зокрема лікарні, школи, житлові будинки, об'єкти культури. Саме такі дії визнаються злочинами за Римським статутом Міжнародного кримінального суду (ст. 8) та Женевськими конвенціями 1949 року з додатковими протоколами.

У структурі міжнародного гуманітарного права воєнні злочини – це ті порушення, які вимагають не лише констатації факту, але й притягнення винних до відповідальності, незалежно від рангу, національності чи посади. Це принципово відрізняє їх від звичайних порушень гуманітарного права, які можуть мати дисциплінарний або адміністративний характер, не супроводжуючись серйозним посяганням на фундаментальні права особи.

Воєнні злочини є також частиною ширшого кластеру міжнародних злочинів, поряд зі злочинами проти людяності, геноцидом і злочинами агресії. Проте саме вони найтісніше пов'язані з фазою активних бойових дій і з конкретним контекстом збройного конфлікту – як міжнародного, так і неміжнародного. Саме тому міжнародне гуманітарне право встановлює спеціальні зобов'язання держав запобігати цим злочинам, виявляти їх і судити винних [41, с. 96].

На практиці фіксація, кваліфікація та переслідування воєнних злочинів є складним процесом, що вимагає міжвідомчої взаємодії, доказової бази, міжнародної підтримки та дотримання принципів справедливості. В умовах сучасної збройної агресії проти України воєнні злочини стали масштабним явищем, що не лише демонструє системне порушення міжнародного гуманітарного права, а й ставить під сумнів здатність міжнародної спільноти ефективно реагувати на ці виклики.

У сучасному кримінальному праві існує кілька ключових категорій особливо тяжких злочинів, що становлять загрозу миру, безпеці людства та міжнародному правопорядку. Найважливішими з них є: воєнні злочини,

злочини проти людяності, злочин агресії та геноцид. Попри спільні риси, кожна з цих категорій має власні ознаки, критерії та правову природу. Їх співвідношення є надзвичайно важливим для правильної правової кваліфікації діянь, притягнення винних до відповідальності та забезпечення справедливості (табл. 1.1.1) [25, с. 468].

Таблиця 1.1.1

**Співвідношення термінів «воєнні злочини», «злочини проти людяності»,
«злочини агресії», «геноцид»**

Ознака	Воєнний злочин	Злочин проти людяності	Злочин агресії	Геноцид
<i>Контекст</i>	Збройний конфлікт	Війна / мирний час	Діяльність держави	Будь-який, якщо є намір знищення
<i>Масштаб</i>	Може бути поодиноким	Систематичний / масовий характер	Державна політика / військова дія	Масовий / частковий характер
<i>Спрямованість</i>	Цивільні, військові, об'єкти цивільної інфраструктури	Цивільні	Держава	Визначена соціальна група
<i>Мета</i>	Військова перевага	Терор, переслідування	Панування, окупація	Знищення групи як такої
<i>Джерело права</i>	МГМ, Римський статут, Женевські конвенції	Римський статут, міжнародне право	Статут МКС, ООН	Конвенція 1948 р., Римський статут

Теоретико-правове осмислення поняття «військовий злочин» ґрунтується на аналізі норм міжнародних конвенцій, прецедентного права міжнародних трибуналів, а також національного законодавства.

Серед міжнародних правових документів провідне місце посідають Женевські конвенції 1949 року та Додаткові протоколи до них, Римський статут Міжнародного кримінального суду, Статут Нюрнберзького трибуналу та інші документи, що кодифікують міжнародні гуманітарні норми.

Женевські конвенції і Додаткові протоколи [26] є базовим джерелом міжнародного гуманітарного права, яке спрямоване на захист осіб, що не беруть участі у бойових діях або припинили участь у них. Кожна з чотирьох конвенцій (про покращення долі поранених і хворих у збройних силах; про поранених, хворих і осіб, потерпілих на морі; про поводження з військовополоненими; про захист цивільного населення під час війни) містить перелік так званих “тяжких порушень”, які фактично становлять воєнні злочини. Зокрема, до них належать: умисне вбивство, тортури, нелюдське поводження, незаконне переміщення, взяття заручників, навмисне спричинення великомасштабних руйнувань без військової необхідності.

Додатковий протокол I до Женевських конвенцій доповнює перелік заборонених дій, зокрема щодо атак на цивільні об’єкти, забороненого озброєння, нападів на медичні об’єкти та культурні цінності.

Женевські конвенції не дають універсального визначення воєнного злочину, однак фіксують низку конкретних актів, які визнаються такими у рамках міжнародного гуманітарного права.

Статут Нюрнберзького трибуналу [29, с. 224] став першим міжнародно-правовим актом, який у судовій практиці закріпив поняття «воєнні злочини». У Статті 6 (b) Статуту зазначається, що до воєнних злочинів належать порушення законів і звичаїв війни, включно з вбивствами, жорстоким поводженням із цивільним населенням, депортацією, вбивством військовополонених, пограбуванням, руйнуванням міст і сіл, якщо це не викликано військовою необхідністю. Хоча це визначення було сформульоване у контексті Другої світової війни, воно стало основою для подальшої кодифікації поняття.

Римський статут Міжнародного кримінального суду [63] є ключовим міжнародно-правовим актом, що містить найбільш повне та офіційне визначення воєнних злочинів у сучасному міжнародному праві. Згідно зі статтею 8, воєнними злочинами визнаються: «Серйозні порушення Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що вчиняються проти осіб, які

перебувають під захистом зазначених конвенцій, а також інші серйозні порушення законів і звичаїв війни, які застосовуються у міжнародних та неміжнародних збройних конфліктах».

Міжнародне право визначає воєнний злочин як умисне порушення норм гуманітарного права, спрямоване проти осіб, які не беруть або припинили участь у бойових діях, а також проти цивільної інфраструктури. Основними ознаками є умисність, зв'язок зі збройним конфліктом і серйозність шкоди. Попри розмаїття формулювань у різних джерелах, існує спільний правовий консенсус щодо природи воєнних злочинів як найбільш тяжких міжнародних правопорушень, які не мають строку давності й підлягають кримінальному переслідуванню на національному та міжнародному рівнях.

Національне законодавство України поступово імплементує норми міжнародного гуманітарного права, зокрема в частині кримінального переслідування за вчинення воєнних злочинів. Після початку збройної агресії російської федерації проти України 2014 року, а особливо після повномасштабного вторгнення у 2022 році, питання кваліфікації воєнних злочинів стало одним із пріоритетних для правоохоронної та судової систем.

Основним нормативно-правовим актом, що регламентує відповідальність за воєнні злочини в Україні, є Кримінальний кодекс України [31]. Кримінальний Кодекс України не містить терміна «воєнний злочин» як окремо визначеної юридичної категорії, однак охоплює цей зміст через криміналізацію конкретних діянь, які відповідають міжнародному визначенню. У правозастосовній практиці воєнні злочини часто кваліфікуються за ст. 438 ККУ, яка є найбільш універсальною у контексті ведення воєнних дій.

У розділі XX «Кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку» (статті 437-442) закріплені положення, які прямо стосуються воєнних злочинів.

Найважливішими з них є:

– стаття 438 «Порушення законів та звичаїв війни» – передбачає відповідальність за жорстоке поводження з військовополоненими або цивільним населенням, депортацію, застосування заборонених засобів ведення війни, грабіж, знищення майна, умисні напади на цивільне населення, медичні заклади, об'єкти культури, релігії тощо. Це найбільш вживана стаття у контексті фіксації злочинів російських військових;

– стаття 439 «Застосування зброї масового знищення» – криміналізує використання ядерної, хімічної, біологічної зброї;

– стаття 442 «Геноцид» – охоплює дії, спрямовані на знищення (повністю або частково) національної, етнічної, расової чи релігійної групи як такої.

Крім Кримінального Кодексу України, норми щодо протидії воєнним злочинам закріплені також у:

– Законах України «Про національну безпеку» [47], «Про основи національного спротиву» [48] – вони визначають механізми реагування на збройну агресію;

– Законах «Про правовий статус осіб, зниклих безвісти» [29], «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» [43] – забезпечують соціально-правовий захист потерпілих від війни;

– Законі «Про прокуратуру» [49] – закріплює функції органів прокуратури у документуванні та розслідуванні воєнних злочинів.

У 2022 році в структурі Офісу Генерального прокурора України створено спеціалізований підрозділ – Департамент з розслідування злочинів, вчинених в умовах збройного конфлікту. Його діяльність спрямована на:

- збір доказів воєнних злочинів;
- координацію з міжнародними структурами (МКС, ООН, ОБСЄ, Європейський суд з прав людини);
- супровід проваджень у міжнародних юрисдикціях [44].

Отже, національне законодавство України охоплює воєнні злочини через низку статей Кримінального Кодексу України, а також через інші нормативні акти, що забезпечують реагування, розслідування та захист постраждалих.

Попри відсутність чіткого термінологічного визначення «воєнний злочин», його юридичний зміст в Україні формується на основі імплементації міжнародних норм та активної практики документування злочинів, скоєних під час збройної агресії проти держави.

Проблема класифікації воєнних злочинів є однією з ключових у сучасному міжнародному праві та національній кримінально-правовій практиці. Вона дозволяє не лише систематизувати різні види злочинних діянь, але й визначити їх юридичні ознаки, коло потерпілих та специфіку соціально-психологічних наслідків. Класифікація є необхідною для належної правової кваліфікації діянь, а також для організації процесу розслідування, документування та надання допомоги жертвам.

За характером об'єкта посягання, тобто проти кого або чого вони спрямовані:

- проти життя та здоров'я людини (умисні вбивства, завдання каліцтва, тортури, сексуальне насильство, використання цивільних як “живого щита”);
- проти свободи та гідності (примусова праця, депортація, незаконне позбавлення волі, взяття заручників);
- проти власності та інфраструктури (знищення чи привласнення майна без військової необхідності, напади на житлові будинки, об'єкти медицини, культури, релігії, навчальні заклади);
- проти довкілля (застосування методів ведення війни, які спричиняють надмірну шкоду природі: підпали, затоплення, використання токсичних речовин);
- проти основ міжнародного правопорядку (використання забороненої зброї (хімічної, біологічної, касетної), напад на гуманітарні місії, напад на військовослужбовців ООН).

За контекстом збройного конфлікту, залежно від того, чи має місце міжнародний чи неміжнародний збройний конфлікт:

- у міжнародних збройних конфліктах:
- умисні напади на цивільне населення;

- знищення чи незаконне привласнення майна;
- депортація, взяття заручників;
- використання заборонених методів ведення війни;
- у неміжнародних збройних конфліктах:
- напади на цивільних;
- насильство над особами, які більше не беруть участі у бойових діях (наприклад, поранені);
- винесення вироків без належних судових процедур;
- примус до участі у воєнних діях [29, с. 447].

За суб'єктним складом воєнні злочини можуть бути вчинені:

- військовослужбовцями, які безпосередньо беруть участь у бойових діях;
- командуванням – у разі віддання злочинних наказів;
- державними посадовцями (у випадках депортації населення, організації концтаборів, використання заборонених методів війни);
- недержавними збройними групами, які контролюють певні території та здійснюють насильницькі дії.

За наслідками для потерпілих:

- фізичні злочини: каліцтва, поранення, смерть;
- психологічні злочини: катування, сексуальне насильство, приниження гідності;
- соціальні злочини: депортація, роз'єднання сімей, знищення громад;
- культурні злочини: руйнування храмів, бібліотек, пам'яток архітектури [14, с. 134].

Класифікація воєнних злочинів дає змогу зрозуміти їх багатовимірну природу та забезпечує юридичну точність у кваліфікації злочинних діянь. Вона показує, що воєнні злочини можуть стосуватися різних сфер – від прямого насильства над цивільним населенням до знищення культурних пам'яток чи застосування забороненої зброї. Систематизація також має

практичне значення для розробки ефективних стратегій документування порушень, притягнення винних до відповідальності та надання соціально-психологічної підтримки потерпілим. У сучасних умовах збройної агресії проти України ця класифікація набуває особливого значення, адже дозволяє не лише виявити масштаби злочинів, а й забезпечити відновлення справедливості та прав людини.

Проведений аналіз дозволяє стверджувати, що воєнні злочини є однією з найтяжчих форм порушень міжнародного гуманітарного права, які мають комплексний характер і поєднують у собі юридичний, соціальний та психологічний виміри. Їхня специфіка полягає у зв'язку зі збройним конфліктом, високому рівні суспільної небезпеки та спрямованості проти цивільного населення, військовополонених і об'єктів, що не мають військового значення. Різноманітність форм воєнних злочинів обумовила необхідність їх системної класифікації – за джерелами міжнародного права, об'єктом посягання, контекстом конфлікту, суб'єктним складом та наслідками для потерпілих. Такий підхід дозволяє не лише чітко ідентифікувати вид злочину, а й правильно кваліфікувати його у практиці правозастосування.

Міжнародне та національне право поступово формують єдину систему відповідальності за воєнні злочини, однак залишається низка проблем, пов'язаних із фіксацією, доказуванням та переслідуванням винних осіб. Водночас воєнні злочини мають особливе значення не лише як юридичне явище, але й як соціально-психологічний феномен, що безпосередньо впливає на життя мільйонів людей.

Саме потерпілі від воєнних злочинів є тією категорією, яка найбільше відчуває на собі наслідки злочинних дій. Їхня вразливість обумовлена фізичними, психологічними, соціальними та культурними травмами, які змінюють особистісний та суспільний вимір життя.

1.2. Вразливість потерпілих від воєнних злочинів: соціальні та психологічні наслідки травматичних подій

Проблематика вразливості потерпілих від воєнних злочинів є однією з центральних у дослідженні соціально-психологічних наслідків збройних конфліктів. Під терміном «вразливість» у соціальних та психологічних науках розуміють стан особи чи групи, який характеризується підвищеною схильністю до негативного впливу зовнішніх і внутрішніх чинників та обмеженими можливостями для самостійного подолання кризових ситуацій. В умовах війни цей стан посилюється комплексом факторів: фізичними втратами, руйнуванням соціальних зв'язків, психологічними травмами, економічною нестабільністю та відсутністю належних гарантій безпеки [33, с. 61].

Дослідження загальних аспектів вразливості потерпілих від воєнних злочинів дозволяє визначити не лише їхні особливі потреби, але й ті соціально-психологічні умови, за яких стає можливою ефективна підтримка та реабілітація. Це створює підґрунтя для подальшого аналізу соціальних і психологічних наслідків травматичних подій.

Воєнні злочини, як найбільш жорстокі прояви збройного насильства, справляють руйнівний вплив на різні категорії цивільного населення. Вразливість окремих соціальних груп зумовлена сукупністю біологічних, психологічних, соціальних та інституційних чинників, які посилюють їхнє страждання у контексті війни та ускладнюють доступ до допомоги. Серед таких груп можна виділити дітей, жінок, літніх людей, осіб з інвалідністю, полонених та внутрішньо переміщених осіб.

Діти є однією з найвразливіших категорій у збройних конфліктах. Вони не лише стають безпосередніми жертвами воєнних дій (вбивства, поранення, зґвалтування, викрадення), а й зазнають опосередкованих форм насильства: втрати батьків, розлуки з родиною, депортації, відсутності доступу до освіти, медичної допомоги та безпечного середовища.

Психологічні наслідки для дітей можуть бути довготривалими: формування посттравматичного стресового розладу, емоційна пригніченість, порушення сну, страхи, зниження когнітивних здібностей. Діти, які стали свідками вбивств чи інших форм жорстокості, часто мають викривлене уявлення про безпеку, справедливість і довіру до дорослих.

Особливе занепокоєння викликають випадки використання дітей у збройних формуваннях – як солдатів, розвідників, зв'язкових. Така практика суперечить нормам міжнародного права і створює глибокі психологічні травми.

Жінки під час війни часто зазнають як фізичного, так і психологічного насильства. Однією з найпоширеніших форм воєнного злочину щодо жінок є сексуальне насильство, включаючи зґвалтування, примус до проституції, сексуальне рабство. Такі дії використовуються агресорами як інструмент приниження, терору, етнічної зачистки.

Жінки також змушені брати на себе повну відповідальність за родину в умовах відсутності чоловіків, що створює додаткове психоемоційне навантаження. Багато хто втрачає житло, роботу, соціальні зв'язки, стикається з дискримінацією та труднощами доступу до гуманітарної допомоги.

Окрім того, жінки часто соромляться повідомляти про пережите насильство, що ускладнює надання їм належної підтримки та сприяє вторинній віктимізації [56, с. 69].

Літні особи в умовах війни стикаються з рядом специфічних загроз: погіршенням здоров'я, неможливістю евакуації, втратами звичного соціального середовища. Вони можуть залишатися ізольованими в зонах бойових дій, без доступу до медичної допомоги, ліків, харчів.

Соціальна самотність, втрата родини та соціальних функцій посилюють психологічну вразливість людей похилого віку. Часто вони вважаються «не пріоритетною» категорією для евакуації, що порушує їхні фундаментальні права.

Також літні люди нерідко стають об'єктами економічного насильства, шахрайства чи мародерства, що ще більше ускладнює їхнє становище.

Особи з інвалідністю є надзвичайно вразливими під час воєнних конфліктів через обмежену мобільність, залежність від інфраструктури, медичних і соціальних послуг. Вони часто не мають можливості евакуюватися самостійно, а також стикаються з перешкодами в отриманні базової допомоги.

У деяких випадках інвалідність спричинена самою війною – внаслідок поранень, вибухів, тортур. Такі люди потребують довготривалого догляду, реабілітації, психологічної та правової підтримки.

Водночас воєнні злочини щодо осіб з інвалідністю часто залишаються невидимими для системи правосуддя, що вимагає посилення уваги до цієї категорії [56, с. 71].

Особи, які перебувають у полоні – як військовослужбовці, так і цивільні – є однією з найбільш постраждалих груп. Вони можуть зазнавати тортур, голоду, відсутності медичної допомоги, психологічного тиску. Такі дії є порушенням Женевських конвенцій і кваліфікуються як воєнні злочини.

Повернення з полону часто супроводжується глибокими психологічними травмами, соціальною дезадаптацією, відчуженням. Полонені потребують тривалого психосоціального супроводу, а також суспільного визнання та підтримки [56, с. 67].

Внутрішньо переміщені особи змушені залишати свої домівки внаслідок бойових дій, окупації, загроз життю. Вони втрачають соціальне оточення, роботу, доступ до освіти та медицини. Багато хто стикається з дискримінацією на новому місці проживання, юридичною невизначеністю, нестачею житла.

Психологічно внутрішньо переміщені особи часто переживають стан хронічного стресу, тривоги, втрати ідентичності. Сім'ї можуть бути роз'єднані, діти – виключені з освітнього процесу, дорослі – з ринку праці.

Важливо зазначити, що багато внутрішньо переміщених осіб є одночасно представниками інших вразливих категорій (жінки, діти, люди з інвалідністю), що ще більше ускладнює їхнє становище [56, с. 74].

Усі зазначені категорії постраждалих мають різні за формою, але подібні за змістом досвіду втрати, страждань та дезадаптації. Визначення цих груп як пріоритетних для соціально-психологічної підтримки є ключовою умовою ефективного реагування на наслідки воєнних злочинів. Формування чутливої до потреб постраждалих системи допомоги має ґрунтуватися на міжсекторальній взаємодії, етиці гуманності та принципах прав людини.

Рівень вразливості потерпілих внаслідок воєнних злочинів залежить не лише від факту зазнаного насильства чи втрат, але й від комплексу об'єктивних і суб'єктивних чинників, які можуть або посилити, або послабити негативний вплив травматичних подій. Розуміння цих факторів є важливим для проєктування ефективної соціально-психологічної підтримки та побудови стратегії реабілітації.

Індивідуальні фактори пов'язані з особистісними особливостями постраждалої особи, її життєвим досвідом, психоемоційною стійкістю та адаптивними ресурсами:

- вік (діти та літні люди мають менше психологічних та фізичних ресурсів для самостійного подолання наслідків травми);
- стать (жінки частіше зазнають сексуального та гендерно зумовленого насильства, що посилює їхню вразливість);
- рівень освіти та соціальної компетентності (особи з вищим рівнем інформованості здатні краще орієнтуватися у системі допомоги);
- попередній досвід травм (наявність хронічних психоемоційних розладів або негативного дитинства може підвищити ризик дезадаптації);
- особистісна стійкість, рівень тривожності, наявність внутрішніх ресурсів (мотивація до подолання, віра, життєва мета) відіграють ключову роль у збереженні психічного здоров'я.

До *соціальних факторів* належать обставини соціального оточення, в якому перебуває особа:

- підтримка родини та громади (наявність емоційної, практичної та інформаційної підтримки з боку найближчого оточення значно знижує вразливість);

- соціальні мережі та включеність у спільноту (відчуття приналежності, довіра до оточення сприяють швидшому подоланню травми);

- доступ до соціальних послуг (своєчасне отримання допомоги (житла, харчування, юридичної підтримки, медичних послуг) має вирішальне значення);

- соціальний статус (особи, які зазнали дискримінації (за етнічною, релігійною, мовною ознакою), опиняються в зоні підвищеного ризику).

Інституційні фактори пов'язані з політичними, правовими та організаційними умовами у країні або регіоні:

- наявність ефективної державної політики у сфері захисту потерпілих (законодавче визнання статусу, програми компенсацій, доступ до правосуддя);

- розвиненість системи психосоціальної підтримки (кількість фахівців, спеціалізованих установ, програми відновлення);

- міжнародна підтримка (гуманітарні програми, мобільні групи допомоги, правозахисні місії ООН, МКЧХ тощо).

Культурно-ціннісний вимір охоплює ті особливості суспільства, які можуть впливати на здатність особи долати наслідки травми:

- релігія, віра, моральні орієнтири можуть бути як підтримкою, так і джерелом додаткового тиску (наприклад, у разі стигматизації жертв зґвалтування);

- національна ідентичність та почуття солідарності здатні мобілізувати внутрішні сили та посилити суб'єктивне відчуття захищеності [61, с. 357].

Вразливість потерпілих від воєнних злочинів є багатофакторним явищем, і успішність їхньої реабілітації значною мірою залежить від сукупності індивідуальних, соціальних, інституційних та культурних умов. Врахування цих факторів є необхідною умовою побудови чутливої та ефективної системи підтримки.

Травматичні події, спричинені воєнними злочинами, мають багатовимірний вплив на потерпілих, охоплюючи фізичний, психологічний, соціальний та екзистенційний рівні. Їхні наслідки не обмежуються моментом пережитого насильства, а проявляються у коротко- та довгостроковій перспективі, істотно впливаючи на якість життя, міжособистісні стосунки та здатність до соціальної інтеграції.

Соціальні наслідки стосуються змін у статусі, порушення стосунків, втрати ресурсів, відчуження та руйнування соціальної ідентичності.

Одна з найпоширеніших проблем – це *вимушене переміщення осіб*, яке супроводжується втратою житла, роботи, доступу до освіти та медичних послуг. Люди змушені залишати свої домівки через обстріли, руйнування, окупацію, що веде до різкої зміни умов життя. Внутрішньо переміщені особи часто не мають стабільного доходу, не можуть реалізувати професійні навички, що призводить до маргіналізації та залежності від гуманітарної допомоги.

Воєнні злочини нерідко спричиняють *загибель членів родини, розлуку з близькими, депортацію або зникнення безвісти*. Такі події руйнують родинні зв'язки, позбавляють людей емоційної підтримки та стабільності. Крім того, переїзд до інших регіонів або країн створює складнощі в налагодженні нових контактів, спричиняє почуття самотності, відчуження та дезорієнтації в новому соціальному середовищі.

Постраждалі особи часто залишаються *наодинці зі своїм болем через брак розуміння або підтримки з боку суспільства*. Особливо це стосується тих, хто пережив сексуальне насильство, катування, полон або інші тяжкі форми приниження. Такі особи можуть зіштовхнутися зі стигматизацією, осудом або униканням з боку інших людей, що поглиблює їх ізоляцію, порушує комунікацію з громадою, призводить до вторинної віктимізації.

Після пережитої травми *повернення до звичного способу життя вимагає значних зусиль*. Потерпілі можуть відчувати втрату сенсу життя, нездатність налагодити соціальні ролі, труднощі з комунікацією в колективі. Особливо

складно адаптуватися тим, хто довго перебував у полоні або в умовах ізоляції. Відсутність програм соціального супроводу та підтримки призводить до глибокої дезадаптації, безробіття, бідності, зростання соціальної напруги, що має негативний вплив не лише на окремих осіб, а й на громади загалом.

Жертви воєнних злочинів, які не отримують своєчасної правової, медичної або соціальної допомоги, *втрачають довіру до державних органів та міжнародних інституцій*. Це підриває соціальну згуртованість, створює відчуття несправедливості, беззахисності, а іноді – призводить до радикалізації або апатії [72, с. 58].

Соціальні наслідки травматичних подій глибоко вкорінюються в житті потерпілих, посилюючи їхню вразливість, обмежуючи можливості для повноцінного життя та відновлення. Розуміння цих наслідків є необхідним для формування чутливої та ефективної політики підтримки, спрямованої не лише на індивідуальне відновлення, а й на соціальну інтеграцію та збереження гідності кожного потерпілого.

Воєнні злочини, як особливо тяжкі форми насильства, залишають глибокий слід не лише на фізичному, а й на психологічному рівні. Потерпілі переживають надзвичайно сильні травматичні події – безпосереднє насильство, втрата близьких, депортації, полон, сексуальне насильство, перебування під обстрілами, свідчення жорстокості. Ці події стають джерелом тривалих психологічних розладів, які суттєво знижують якість життя, впливають на поведінку, емоційну сферу та соціальне функціонування людини.

Посттравматичний стресовий розлад є одним із найпоширеніших і найсерйозніших психологічних наслідків, що виникає після пережиття життєво загрозливих ситуацій. Основними проявами є:

- нав'язливі спогади або флешбеки травмуючої події;
- нічні кошмари;
- надмірна пильність, неспокій, подразливість;
- уникнення будь-яких нагадувань про травму (місця, людей, розмов);

– емоційне оціпіння, відчуття відірваності від реальності.

ПТСР може мати хронічний перебіг, ускладнюючи міжособистісні стосунки, знижуючи працездатність, викликаючи ізоляцію та депресивні стани.

Після пережитої травми значна частина потерпілих стикається з клінічною *депресією* – пригніченим настроєм, втратою інтересу до життя, почуттям безнадії, зниженням самооцінки та іноді – суїцидальними думками. Тривожні розлади можуть проявлятися у вигляді панічних атак, безпричинного страху, соматичних симптомів (головний біль, тремтіння, біль у грудях тощо).

У контексті війни такі стани ускладнюються відсутністю психологічної підтримки, неможливістю знайти безпечне середовище для емоційного відновлення.

Після пережитого насильства багато потерпілих *втрачають відчуття ідентичності, власної цінності та гідності*. Людина починає сприймати себе як слабку, беззахисну або «зламану», що супроводжується глибокими почуттями сорому, провини, особливо в разі сексуального або гендерного насильства.

Втрата контролю над власним життям, передбачуваністю подій, безпекою викликає тривале відчуття безпорадності та беззахисності, що є ознаками «травматичного безсилля».

У деяких випадках травматичні наслідки не проявляються відразу, а розвиваються через тижні або навіть місяці після події. Це називається відкладеною реакцією. Особливо часто це трапляється у випадках, коли особа довгий час стримує емоції або не отримує підтримки. Крім того, спостерігається *вторинна травматизація* – коли повторне переживання травми викликане спілкуванням із правоохоронцями, в суді, у медіа, що поглиблює розлад.

Психологічні наслідки воєнних злочинів мають складну й індивідуальну природу, впливаючи не лише на емоційне благополуччя людини, а й на її

соціальне функціонування та здатність до повноцінного життя. Усвідомлення масштабу цих наслідків має стати основою для побудови якісної системи психологічної допомоги, яка буде чутливою до потреб постраждалих, інклюзивною, тривалою та доступною для всіх категорій потерпілих [70, с. 141].

Отже, аналіз наукових джерел, міжнародних норм та українського контексту засвідчив, що вразливість потерпілих не є статичною ознакою, а динамічним станом, який поглиблюється внаслідок воєнної агресії, фізичних і психічних втрат, руйнування соціальних зв'язків та системного дефіциту підтримки.

Таким чином, усвідомлення глибини соціально-психологічних наслідків для потерпілих та комплексної природи їхньої вразливості є основою для побудови системи підтримки, що має ґрунтуватися на принципах гуманності, прав людини, міжвідомчої взаємодії та довготривалої реабілітації.

1.3. Теоретичні підходи та технології надання соціально-психологічної підтримки потерпілих від воєнних злочинів

У сучасних умовах війни та воєнних злочинів питання соціально-психологічної підтримки постраждалих набуває особливої актуальності. Досвід збройних конфліктів у світі переконливо свідчить, що наслідки насильства виходять далеко за межі фізичних травм, охоплюючи психологічний стан особистості, її соціальне функціонування та здатність до відновлення. Потерпілі стикаються з такими явищами, як посттравматичний стресовий розлад, емоційне виснаження, втрата довіри до соціальних інститутів, ізоляція та почуття безпорадності. У цьому контексті соціально-психологічна підтримка виступає важливим інструментом відновлення особистості та її інтеграції у суспільство.

Надання допомоги потерпілим від воєнних злочинів потребує чіткого теоретичного підґрунтя, яке визначає вибір стратегій, методів і технологій соціально-психологічної підтримки.

Дослідниця В. Фещук [68, с. 364] визначає соціально-психологічну підтримку як комплекс соціальних і психологічних заходів, спрямованих на стабілізацію емоційного стану особи, зменшення наслідків психотравмуючих подій і відновлення її адаптаційних ресурсів.

За визначенням Т. Титаренко [62, с. 167] соціально-психологічна підтримка - це процес взаємодії спеціаліста з особистістю чи групою, у якому головним завданням є мобілізація внутрішніх ресурсів і формування здатності долати стресові та травматичні переживання.

Г. Ломакін [34, с. 13] трактує соціально-психологічну підтримку як систему професійної допомоги, що поєднує соціальні та психологічні інтервенції для забезпечення особистісного розвитку та відновлення соціального функціонування індивіда у кризових ситуаціях.

Метою соціально-психологічної підтримки потерпілих від воєнних злочинів є відновлення психоемоційної рівноваги, соціального функціонування та здатності особи до інтеграції у суспільство після пережитих травматичних подій. У широкому сенсі ця мета охоплює створення умов для збереження людської гідності, зміцнення почуття безпеки та формування ресурсів, необхідних для подолання наслідків психологічних і соціальних травм. Підтримка спрямована не лише на мінімізацію негативних наслідків травми, а й на мобілізацію внутрішнього потенціалу потерпілих та їхнє повернення до активного життя [62, с. 178].

Основними завданнями соціально-психологічної підтримки в умовах воєнних злочинів є:

- психологічна стабілізація потерпілих шляхом зниження рівня тривожності, подолання відчуття безпорадності та ізоляції;
- надання кризової допомоги для попередження розвитку гострих психотравматичних станів, зокрема посттравматичного стресового розладу;

- відновлення соціальних зв'язків і підтримка інтеграції в громаду, що запобігає маргіналізації та вторинній віктимізації; підвищення адаптаційних можливостей через розвиток навичок саморегуляції, стресостійкості, формування почуття контролю над життям;
- зміцнення довіри до соціальних інституцій і формування відчуття справедливості як складової суспільного відновлення;
- захист прав людини та забезпечення доступу до соціальних, медичних і правових послуг [62, с. 179].

Таким чином, підтримка в умовах воєнних злочинів виконує комплексну функцію: від екстреної психологічної допомоги до довготривалої соціальної реабілітації, спрямованої на відновлення особистості та суспільної згуртованості.

Соціально-психологічна підтримка осіб, які постраждали від воєнних злочинів, ґрунтується на низці наукових підходів, що визначають зміст, методи та технології допомоги. Кожен підхід акцентує увагу на певних аспектах людської психіки та соціальної взаємодії: від роботи з глибинними психічними процесами до розвитку адаптаційних ресурсів і відновлення соціальних зв'язків. У сучасній практиці найчастіше використовуються психодинамічний, когнітивно-поведінковий, гуманістичний, екзистенційний, системний та ресурсно-орієнтований підходи. Їхнє комплексне поєднання забезпечує більш ефективну допомогу потерпілим у складних умовах воєнних травм.

Психодинамічний підхід у наданні соціально-психологічної підтримки потерпілим від воєнних злочинів ґрунтується на класичних і сучасних положеннях психоаналізу, що розглядає поведінку та внутрішній світ людини крізь призму несвідомих процесів, конфліктів і захисних механізмів. Воєнна травма часто призводить до глибоких психоемоційних порушень, які не завжди усвідомлюються особою, але проявляються у вигляді тривоги, агресивності, порушень сну, відчуття провини або відчуження. Саме тому

психодинамічний підхід надає можливість дослідити приховані механізми, що зумовлюють реакції потерпілих, і спрямувати підтримку на їх корекцію.

Одним із ключових аспектів цього підходу є робота з психологічною травмою, що у психоаналітичній традиції трактується як руйнівний досвід, який перевищує здатність психіки до опрацювання. Травматичні події війни – вбивства, катування, депортації, втрата близьких – залишають у психіці «незавершені переживання», які постійно актуалізуються у вигляді флешбеків, нічних кошмарів чи соматичних симптомів. Психодинамічна підтримка орієнтована на створення безпечного терапевтичного простору, де потерпілий може поступово відреагувати та інтегрувати травматичний досвід у власний життєвий наратив.

Застосування психодинамічного підходу в умовах воєнної травматизації має низку переваг: воно допомагає глибше зрозуміти внутрішні конфлікти потерпілих, сприяє інтеграції травматичного досвіду, знижує інтенсивність деструктивних захисних механізмів. Водночас варто враховувати, що цей підхід є довготривалим і потребує високої професійної підготовки спеціаліста, тому доцільно поєднувати його з іншими методами психосоціальної підтримки [62, с. 181].

Когнітивно-поведінковий підхід є одним із найпоширеніших напрямів у наданні соціально-психологічної підтримки потерпілим від воєнних злочинів. Він ґрунтується на положенні, що емоційний стан і поведінка людини значною мірою зумовлені її переконаннями, інтерпретаціями та установками. У разі переживання травматичних подій у потерпілих часто формуються дезадаптивні когніції: переконання у власній безпорадності, постійна недовіра до світу, очікування небезпеки, відчуття провини чи сорому. Ці переконання підтримують високий рівень тривожності й депресивні стани, ускладнюють соціальну адаптацію та відновлення.

Завдання когнітивно-поведінкової підтримки полягає у виявленні та корекції таких дезадаптивних переконань, їх заміні на більш реалістичні та конструктивні. Наприклад, твердження «я ніколи не буду в безпеці» поступово

трансформується у переконання «існують способи підвищити моє відчуття захищеності». Таким чином відновлюється здатність особи до контролю над власним життям і підвищується її стресостійкість.

Серед сучасних модифікацій когнітивно-поведінкової терапії виокремлюють травма-фокусовану когнітивно-поведінкову терапію, яка спеціально адаптована для роботи з особами, що пережили насильство, катування, втрату близьких. Її ключовими компонентами є психоедукація про природу травматичних реакцій, когнітивна реструктуризація травматичних переконань, контроль над симптомами гіперзбудження та поступове опрацювання травматичних спогадів.

Ефективність когнітивно-поведінкового підходу підтверджена численними емпіричними дослідженнями, що демонструють його результативність у зниженні симптомів тривожності, депресії, ПТСР та у відновленні соціального функціонування потерпілих. Водночас він вимагає активної участі клієнта, готовності виконувати домашні завдання та практикувати нові моделі поведінки, що робить процес підтримки більш інтерактивним і відповідальним.

Таким чином, когнітивно-поведінковий підхід у контексті роботи з потерпілими від воєнних злочинів виступає ефективною стратегією подолання травматичних наслідків, оскільки поєднує корекцію мислення з формуванням нових адаптивних моделей поведінки [62, с. 191].

Гуманістичний та екзистенційний підходи у наданні соціально-психологічної підтримки потерпілим від воєнних злочинів посідають особливе місце, оскільки зосереджуються на унікальному людському досвіді, свободі вибору та пошуку сенсу життя навіть у найскладніших обставинах. Основою гуманістичного підходу є цінність кожної особистості, її внутрішній потенціал для розвитку та самореалізації. В умовах воєнних злочинів цей підхід акцентує увагу на необхідності створення безпечного простору для емпатійного спілкування, де потерпілий може відчути прийняття, підтримку та розуміння.

Ключовим принципом гуманістичної допомоги є емпатія – здатність фахівця співпереживати клієнтові, виявляти щире зацікавлення у його переживаннях. Емпатійний контакт формує довіру та сприяє відкритості потерпілих, що є критично важливим для осіб, які втратили відчуття безпеки. Іншим важливим аспектом є безумовне прийняття, яке допомагає людині відновити позитивне ставлення до себе, подолати почуття провини чи сорому, що часто супроводжують травматичний досвід.

Екзистенційний підхід робить акцент на пошуку сенсу життя, подоланні екзистенційної кризи та усвідомленні власної відповідальності за вибір. Для потерпілих від воєнних злочинів характерні глибокі переживання втрати сенсу, екзистенційної самотності, страху смерті чи безсилля перед обставинами. Завдання фахівця полягає у тому, щоб допомогти людині знайти нові смисли у власному житті, навіть попри тяжкі втрати. Практика показує, що саме пошук сенсу є потужним ресурсом у подоланні наслідків травми та формуванні життєстійкості.

Важливим результатом використання гуманістичного та екзистенційного підходів є відновлення внутрішньої цілісності потерпілого, формування здатності приймати власний досвід та відповідати за майбутнє. Ці підходи сприяють розвитку стійкості, оптимізму та готовності до нових соціальних контактів [62, с. 197].

Таким чином, гуманістичний та екзистенційний підходи є надзвичайно важливими у роботі з жертвами воєнних злочинів, оскільки вони дозволяють поєднати глибоку психологічну підтримку з відновленням людської гідності, віри в себе та здатності знаходити сенс навіть після пережитої трагедії.

Системний та екологічний підходи у наданні соціально-психологічної підтримки потерпілим від воєнних злочинів базуються на ідеї, що особистість функціонує у складній мережі соціальних зв'язків, і травматичні події впливають не лише на індивіда, а й на його сім'ю, найближче оточення та громаду.

У контексті воєнних злочинів системний підхід передбачає розгляд потерпілого як частини певної соціальної системи – сімейної, освітньої, професійної чи територіальної. Психологічна травма однієї особи відбивається на всій системі: члени сім'ї можуть проявляти підвищену тривожність, надмірну опіку чи відчуження; громади стикаються з колективною травматизацією та втратою довіри до соціальних інститутів. Завдання підтримки полягає у відновленні функціональності цих систем через посилення внутрішніх ресурсів і налагодження ефективної взаємодії.

Екологічний підхід розглядає особистість у контексті кількох рівнів середовища: мікросистеми (сім'я, друзі), мезосистеми (взаємозв'язки між найближчими соціальними структурами), екзосистеми (місцеві органи влади, ЗМІ, соціальні служби) та макросистеми (культурні, правові, політичні умови). У випадку потерпілих від воєнних злочинів це означає необхідність створення цілісної системи підтримки, де узгоджено діють індивідуальні, сімейні та суспільні ресурси.

Застосування цих підходів дозволяє подолати ризики повторної травматизації, забезпечити більш ефективну реабілітацію та сприяти соціальній інтеграції. Важливим результатом є формування у потерпілих відчуття приналежності до спільноти, що зміцнює їхню психологічну стійкість.

Отже, системний та екологічний підходи дозволяють розглядати соціально-психологічну підтримку як багаторівневий процес, у якому поєднується індивідуальна допомога з відновленням сімейних і громадських зв'язків, створенням підтримуючого соціального середовища та залученням ресурсів суспільства в цілому.

Ресурсно-орієнтований і сила-базований підходи сформувалися як сучасна парадигма соціальної роботи та психологічного консультування, що акцентує увагу не на слабкостях чи дефіцитах клієнта, а на його потенціалі, внутрішніх ресурсах і можливостях розвитку. У контексті воєнних злочинів ці підходи мають особливу значущість, адже потерпілі часто відчують

безсилля, втрату контролю над життям, брак довіри до майбутнього. Замість фокусування лише на травмі, фахівець допомагає людині відкрити й активізувати ті сили, що сприятимуть відновленню життєстійкості.

Ключовою ідеєю ресурсно-орієнтованого підходу є визнання, що кожна особа має унікальний набір внутрішніх (емоційна стійкість, духовність, навички саморегуляції, попередній досвід подолання криз) та зовнішніх (соціальні зв'язки, підтримка сім'ї, громади, доступ до соціальних послуг) ресурсів. Завдання спеціаліста полягає у виявленні цих ресурсів і створенні умов для їхнього ефективного використання.

Сила-базований підхід (strengths-based approach) робить акцент на виявленні сильних сторін людини: її здібностей, навичок, талантів, позитивних рис характеру. Важливо, що ці риси визнаються не лише самим фахівцем, а й самим потерпілим, адже усвідомлення власної сили стає джерелом мотивації та відновлення віри у себе [62, с. 201].

Очікуваними результатами застосування ресурсно-орієнтованого та сила-базованого підходів є підвищення впевненості у власних силах, розвиток навичок самодопомоги, зростання відчуття контролю над життям, а також активніше використання соціальних мереж підтримки. Важливо, що ці підходи не заперечують травматичного досвіду, але дозволяють людині переосмислити його, побачивши в собі здатність до подолання кризи та відновлення.

Таким чином, ресурсно-орієнтований і сила-базований підходи у підтримці потерпілих від воєнних злочинів сприяють формуванню життєстійкості, мобілізації індивідуальних та соціальних можливостей, а також підвищенню ефективності реабілітаційних і інтеграційних програм.

У процесі надання соціально-психологічної підтримки потерпілим від воєнних злочинів важливою складовою є використання ефективних технологій, які відповідають потребам конкретної цільової групи та контексту травматичного досвіду. Технології виступають інструментами реалізації теоретичних підходів і дозволяють забезпечити системність, гнучкість та

результативність допомоги. Вони включають кризові інтервенції, психоедукацію, індивідуальне та групове консультування, арт- і тілесно-орієнтовані практики, спрямовані на стабілізацію психоемоційного стану, відновлення ресурсності та інтеграцію постраждалих у соціальне середовище.

Кризові інтервенції є базовою технологією соціально-психологічної підтримки, яка застосовується у період гострої психотравматичної реакції після пережиття воєнних злочинів. Їх головна мета – якнайшвидше стабілізувати емоційний стан особи, зменшити інтенсивність деструктивних переживань та попередити розвиток посттравматичного стресового розладу чи інших психоемоційних порушень.

Одним із ключових інструментів кризової допомоги є перша психологічна допомога, яка базується на принципах гуманності, безпечності, конфіденційності та негайної підтримки. Перша психологічна допомога не є глибоким психотерапевтичним втручанням – це короткочасне втручання, яке може бути надане як фахівцем, так і підготовленим волонтером. Основні компоненти першої психологічної допомоги включають: встановлення контакту, забезпечення відчуття безпеки, підтримку базових потреб, уважне слухання без оцінювання, надання інформації про ресурси, сприяння активізації власних сил клієнта.

До короткострокових стабілізаційних технік, які використовуються на етапі кризової інтервенції, належать:

- дихальні вправи (глибоке діафрагмальне дихання, техніка «4-7-8»);
- заземлення (вправи на переключення уваги: «5-4-3-2-1», «заземлення через тіло»);
- техніка «безпечного місця» – візуалізація простору, де людина відчувається захищеною;
- техніка контейнеризації – символічне «відкладання» важких думок для поступової роботи з ними;
- вправи на тілесну саморегуляцію – натискання на стопи, обіймання себе, рухова активність.

Застосування кризових інтервенцій у перші години та дні після травматичної події значно підвищує шанси на успішну подальшу реабілітацію. Вони є невіддільною частиною соціальної роботи в умовах війни та виконують функцію психологічної першої допомоги для стабілізації й мобілізації людини до подальшого відновлення [73, с. 47].

Психоедукаційні технології посідають важливе місце в системі соціально-психологічної підтримки потерпілих від воєнних злочинів, оскільки спрямовані на підвищення обізнаності щодо психологічної травми, її наслідків і шляхів подолання. Їх мета – забезпечити людину знаннями, які допомагають усвідомити природу власних переживань, зменшити тривожність і повернути відчуття контролю над ситуацією.

Одним із головних компонентів психоедукації є інформування про травму. Потерпілі отримують доступну інформацію про типові реакції на стрес і травматичний досвід (флешбеки, гіпервозбудження, емоційне оніміння тощо), що дозволяє зняти напругу від "ненормальності" власного стану. Таке знання нормалізує переживання, знижує рівень самоосуду та сприяє формуванню толерантності до себе.

Другим важливим елементом є формування навичок саморегуляції, що включає техніки дихання, вправи на заземлення, уважність (mindfulness), тілесні практики, візуалізацію, позитивну самопідтримку. Освоєння цих навичок допомагає людині краще справлятися з емоційними сплесками, тривожністю, порушеннями сну чи соматичними реакціями. Психоедукація у цьому аспекті виконує також роль профілактики більш глибоких розладів, таких як ПТСР чи депресія.

Окремим напрямом психоедукаційної роботи є профілактика вторинної травматизації, особливо актуальна для родичів потерпілих, соціальних працівників, волонтерів, які постійно взаємодіють із травмованими людьми. Знання про межі професійної емпатії, техніки самозахисту від емоційного вигорання та принципи турботи про себе (self-care) є запорукою збереження ефективності допомоги.

Таким чином, психоедукаційні технології є не лише інструментом відновлення, а й засобом профілактики ускладнень, формування адаптивних моделей реагування на травму та забезпечення довготривалого психологічного благополуччя потерпілих.

Групові форми соціально-психологічної підтримки є ефективним інструментом допомоги потерпілим від воєнних злочинів, адже забезпечують не лише індивідуальне опрацювання травматичного досвіду, а й створюють простір для безпечної комунікації, взаємопідтримки та колективного зцілення. В умовах втрати соціальних зв'язків, ізоляції та емоційного болю групова робота сприяє поверненню довіри до інших людей та відновленню відчуття належності до спільноти.

Однією з базових форм є групи підтримки, які об'єднують людей з подібним досвідом втрати, насильства або переслідування. Учасники можуть відкрито говорити про свої переживання, обмінюватися ресурсами, методами подолання та емоційною підтримкою. Ці групи часто проводяться за участі фасилітатора – психолога або соціального працівника, який забезпечує безпечну динаміку та етичні рамки взаємодії.

Терапевтичні групи мають більш структурований характер і ґрунтуються на методах групової психотерапії. Їх мета – глибоке опрацювання травматичного досвіду, трансформація деструктивних моделей мислення, емоційна регуляція та інтеграція нових форм взаємодії. У таких групах використовуються психодрама, нарративна терапія, гештальт-підходи та інші модальності, залежно від підготовки фахівця.

Окрему роль відіграють арт- та тілесно-орієнтовані практики. Арт-терапія (малюнок, колаж, ліплення) дозволяє безпечним способом виразити несвідомі емоції, які складно вербалізувати. Тілесні методи (дихальні вправи, танцювально-рухова терапія, елементи йоги чи соматика) сприяють зниженню м'язового напруження, заземленню та відновленню зв'язку з тілом, що часто втрачається після психотравми.

Групові форми роботи особливо цінні в умовах масової травматизації, адже дозволяють охопити більшу кількість постраждалих, формуючи підтримуюче середовище та підвищуючи ефективність реабілітаційних програм [73, с. 54].

Індивідуальне консультування та психотерапевтичний супровід є невід'ємними складовими комплексної соціально-психологічної допомоги потерпілим від воєнних злочинів. Ця форма роботи забезпечує конфіденційний, безпечний простір для глибокої особистісної взаємодії, де фахівець може враховувати унікальні особливості психоемоційного стану клієнта, його історію травми та рівень ресурсності.

Серед найпоширеніших методів, що застосовуються в індивідуальній роботі, є когнітивно-поведінкова терапія, яка дає змогу виявити та модифікувати дезадаптивні переконання, пов'язані з почуттям провини, безсилля чи постійної небезпеки. Через техніки когнітивної реструктуризації та поведінкові завдання клієнт навчається по-новому осмислювати травматичний досвід і формувати більш конструктивні стратегії реагування.

Ще одним ефективним інструментом є EMDR-терапія (десенсибілізація та репроцесинг за допомогою рухів очей), яка рекомендована для роботи з посттравматичним стресовим розладом. Вона дозволяє переробити травматичні спогади без повторної ретравматизації, активізуючи природну здатність мозку до інтеграції болісного досвіду. Цей метод є короткотривалим і науково обґрунтованим у своїй ефективності.

Наративна терапія дає змогу клієнтові осмислити себе не лише як жертву, а як особу, яка змогла пережити важкий досвід. Через переосмислення життєвої історії, виокремлення моментів сили, надії, підтримки формується нова, більш цілісна ідентичність. У роботі використовуються інтерв'ювання, метафори, написання «листів самому собі» або «літер терапії».

Індивідуальне консультування сприяє зниженню рівня дистресу, покращенню психоемоційного стану, розвитку навичок саморегуляції,

зміцненню особистісних меж та готовності клієнта до соціальної взаємодії й поступового повернення до повноцінного життя [30, с. 130].

Соціальні технології підтримки є важливими інструментами, що сприяють відновленню соціальної згуртованості, адаптації потерпілих від воєнних злочинів та інтеграції їх у суспільство. Вони мають на меті не лише допомогу на індивідуальному рівні, а й підтримку колективних процесів взаємодії, що дозволяє мобілізувати соціальні ресурси для зниження рівня травматизації та підтримки постраждалих.

Мережі взаємодопомоги – це організовані структури, в яких люди з подібними переживаннями можуть надавати одна одній підтримку, обмінюватися досвідом, ресурсами, а також допомагати з вирішенням практичних питань. Такі мережі мають критичне значення для осіб, які пережили травму, оскільки вони створюють відчуття спільноти та соціальної підтримки, знижують ізоляцію та стигматизацію.

Медіація є ефективною технологією для вирішення конфліктів, що виникають внаслідок травмуючих ситуацій. Медіатор, як нейтральна особа, допомагає сторонам – потерпілим, родичам, громадам – досягати взаєморозуміння, погоджувати позиції та знаходити компроміси. Це дозволяє не лише вирішити конкретні конфлікти, а й відновити довіру між учасниками, мінімізуючи стрес і напругу.

Соціальне посередництво полягає в допомозі потерпілим у доступі до соціальних послуг, правових ресурсів, медичних установ. Соціальний працівник або консультант виступає посередником між постраждалими та інституціями, що забезпечує ефективний доступ до необхідної допомоги та підтримки.

Робота з громадами спрямована на відновлення соціальної тканини вцілілих територій. Через колективні ініціативи, групові зустрічі, тренінги та волонтерські програми громада може долати наслідки воєнних злочинів, розвивати механізми взаємодопомоги та соціальної інтеграції для своїх членів. Ці соціальні технології допомагають зменшити негативні наслідки травми,

забезпечують адаптацію в умовах війни і сприяють формуванню сильної соціальної мережі підтримки для потерпілих [65, с. 57].

Отже, соціально-психологічна підтримка потерпілих від воєнних злочинів є багатовимірним процесом, що передбачає комплексне поєднання теоретичних засад і практичних технологій. Теоретичне підґрунтя підтримки ґрунтується на різних наукових підходах – психодинамічному, когнітивно-поведінковому, гуманістичному, екзистенційному, системному, екологічному, ресурсно-орієнтованому та сила-базованому. Кожен із них розкриває певний аспект переживання і подолання травми, формування життєстійкості та інтеграції особистості у соціальне середовище.

Практичні технології, що реалізують ці підходи, охоплюють кризові інтервенції, психоедукацію, групову та індивідуальну роботу, арт- і тілесно-орієнтовані практики, а також соціальні технології підтримки. Вони забезпечують не лише стабілізацію емоційного стану, а й розвиток навичок саморегуляції, мобілізацію ресурсів, зменшення ізоляції, підвищення соціальної активності та відновлення почуття безпеки й довіри.

Узагальнюючи, можна стверджувати, що ефективна соціально-психологічна підтримка потерпілих від воєнних злочинів можлива лише за умов цілісного підходу, який інтегрує різнорівневі методи впливу, орієнтується на індивідуальні потреби особистості та водночас враховує соціальний контекст її існування. Такий підхід створює основу для стійкої реабілітації, соціального відновлення та формування внутрішньої сили потерпілих у посттравматичний період.

Висновки до першого розділу

Проведений аналіз дозволив констатувати, що воєнні злочини становлять особливу категорію міжнародних кримінальних правопорушень, які поєднують у собі ознаки порушення міжнародного гуманітарного права, надзвичайну суспільну небезпеку та глибокий соціально-психологічний вплив на потерпілих. Міжнародне законодавство закладає основу для правової кваліфікації воєнних злочинів та притягнення винних до відповідальності. Національне законодавство України імплементує ці норми через Кримінальний кодекс та низку інших нормативно-правових актів. Водночас, зазначено, що актуальним завданням залишається подальше вдосконалення механізмів документування, розслідування та підтримки постраждалих.

Здійснений аналіз вразливості потерпілих від воєнних злочинів як багатовимірного і динамічного феномену засвідчив про глибокі соціальні й психологічні наслідки, яких зазнають постраждалі: втрату безпеки, руйнування соціальних зв'язків, стигматизацію, психічні розлади, зниження якості життя та соціальну ізоляцію.

Визначено, що найбільш уразливими до наслідків воєнного насильства є жінки, діти, особи з інвалідністю, люди похилого віку, полонені та внутрішньо переміщені особи. Кожна з цих груп має свої специфічні потреби, що мають враховуватися при формуванні програм підтримки.

Аналіз підходів і технологій надання соціально-психологічної підтримки потерпілим від воєнних злочинів засвідчив, що ефективна допомога має ґрунтуватися на поєднанні науково обґрунтованих концепцій і практичних інструментів впливу. Розкриті у підрозділі підходи формують міждисциплінарне підґрунтя для цілісного розуміння потреб постраждалих і визначення напрямів підтримки.

Таким чином, соціально-психологічна підтримка виступає не лише засобом реагування на травму, а й інструментом довготривалої реабілітації та соціальної інтеграції потерпілих.

РОЗДІЛ 2. МІЖНАРОДНИЙ ТА НАЦІОНАЛЬНИЙ ДОСВІД СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ ПОТЕРПІЛИХ ВІД ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ

2.1. Системи захисту та підтримки потерпілих від воєнних злочинів у міжнародних інституціях

В умовах сучасних воєнних конфліктів проблема захисту та підтримки осіб, які постраждали від воєнних злочинів, набуває особливої актуальності у глобальному вимірі. Міжнародне співтовариство розробило систему правових, гуманітарних і психологічних механізмів, спрямованих на забезпечення справедливості, відновлення прав потерпілих і їх реінтеграцію у суспільство. У цьому контексті важливу роль відіграє досвід таких міжнародних інституцій як Міжнародний кримінальний суд (МТК), Міжнародний трибунал для колишньої Югославії (ІСТУ), Міжнародний суд ООН, а також гуманітарні структури - Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (UNHCR), Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ), Міжнародний комітет Червоного Хреста (МКЧХ).

Їх діяльність спрямована не лише на розслідування злочинів проти людяності, а й на створення умов для соціально-психологічної реабілітації постраждалих осіб. У межах міжнародних судових процесів закріплюється право потерпілих на участь у провадженні, компенсацію шкоди та отримання спеціалізованої допомоги.

Захист прав потерпілих від воєнних злочинів є однією з фундаментальних складових сучасного міжнародного гуманітарного та кримінального права. Від часу Другої світової війни міжнародне співтовариство розробило низку універсальних документів, які визначають норми поведінки під час збройних конфліктів, а також гарантують права осіб, які зазнали насильства, катувань, переслідувань чи інших форм жорстокого поводження. Центральне місце серед них посідають Женевські конвенції 1949 року, їх Додаткові протоколи 1977 року, а також Римський статут Міжнародного кримінального суду

1998 року, які формують сучасну нормативно-правову базу у сфері захисту потерпілих.

Женевські конвенції та Додаткові протоколи стали основоположними актами міжнародного гуманітарного права, що регламентують захист осіб, які не беруть участі у воєнних діях. Конвенції визначають правовий статус цивільних осіб, поранених, військовополонених, медичного персоналу та гуманітарних працівників, а також встановлюють обов'язки воюючих сторін щодо гуманного поводження. Зокрема, IV Женевська конвенція «Про захист цивільного населення під час війни» гарантує недоторканність життя, здоров'я та гідності мирних громадян, забороняє насильство, тортури, взяття заручників, колективні покарання, депортації та інші дії, що суперечать людяності [26].

Додаткові протоколи до Женевських конвенцій, ухвалені у 1977 році, розширили сферу їх дії, враховуючи нові типи конфліктів – не лише міжнародні, а й внутрішні. Зокрема, I Додатковий протокол закріплює принципи захисту цивільних осіб та об'єктів, а II протокол встановлює гарантії для жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру. Ці документи визначили заборону на акти насильства, що принижують гідність, підкресливши право кожної людини на гуманне ставлення навіть у надзвичайних обставинах [20].

Значним досягненням міжнародного права стало визнання того, що серйозні порушення положень Женевських конвенцій і Протоколів кваліфікуються як воєнні злочини, що тягнуть за собою індивідуальну кримінальну відповідальність. Таким чином, не лише держави, а й конкретні особи - політичні та військові лідери, командири, виконавці - можуть бути притягнуті до міжнародного правосуддя за порушення гуманітарних норм.

Римський статут Міжнародного кримінального суду (МТК), ухвалений у 1998 році, закріпив правовий механізм притягнення до відповідальності осіб, винних у воєнних злочинах, злочинах проти людяності, геноциді та злочині агресії. Римський статут визначає категорії злочинів, що належать до

компетенції Суду, та конкретизує склад воєнних злочинів, серед яких: умисне вбивство цивільних, катування, насильницьке переміщення населення, зґвалтування, сексуальне рабство, застосування забороненої зброї, руйнування цивільних об'єктів без військової необхідності [60].

Важливою новелою Римського статуту стало визнання ролі потерпілих як активних учасників судового процесу. Потерпілі мають право на участь у провадженні, подання своїх свідчень, представлення інтересів через правових представників, а також на відшкодування шкоди. Для цього в межах діяльності МТК створено *Фонд для потерпілих* (Trust Fund for Victims), який фінансує програми психологічної, медичної та соціальної підтримки осіб, що зазнали насильства під час збройних конфліктів. Такий підхід відображає принцип відновного правосуддя, орієнтованого не лише на покарання винних, а й на реабілітацію та ресоціалізацію жертв [8].

Суттєву роль у міжнародному механізмі захисту відіграють також інші документи – *Загальна декларація прав людини* [23], *Міжнародний пакт про громадянські і політичні права* [35], *Конвенція проти катувань* [27], які закріплюють універсальні права людини, включно з правом на життя, свободу, гідність і справедливий судовий розгляд. Їх положення поширюються і на осіб, які стали жертвами воєнних дій або репресій.

Крім того, *Резолюції Ради Безпеки ООН щодо створення міжнародних трибуналів для Руанди (ICTR)* започаткували практику притягнення до відповідальності осіб за грубі порушення гуманітарного права. Досвід цих судів показав важливість комплексного підходу – поєднання правового переслідування винних із психологічною реабілітацією потерпілих [59].

Система міжнародного правосуддя відіграє ключову роль у забезпеченні відповідальності за воєнні злочини, злочини проти людяності та геноцид, а також у гарантуванні прав і захисту потерпілих. Створення таких інституцій, як Міжнародний кримінальний суд (МТК) та Міжнародний суд ООН (ICJ), стало важливим етапом у становленні глобальної системи захисту жертв воєнних злочинів, де центральним елементом є не лише покарання винних, а

й визнання страждань постраждалих, відновлення справедливості та їх соціально-психологічна реабілітація.

Міжнародний кримінальний суд заснований Римським статутом 1998 року, є постійним судовим органом, уповноваженим розглядати справи про геноцид, воєнні злочини, злочини проти людяності та злочин агресії. Його діяльність ґрунтується на принципі комплементарності, тобто Суд втручається лише тоді, коли національна система правосуддя не здатна або не бажає здійснювати належне розслідування.

Одним із найважливіших досягнень Суду є визнання потерпілого як суб'єкта міжнародного правосуддя. Потерпілі мають право:

- подавати заяви про злочини;
- брати участь у судовому процесі через своїх представників;
- надавати свідчення;
- отримувати компенсацію та реабілітаційну допомогу через спеціальний.

При Суді діє фонд для потерпілих є унікальним механізмом, який функціонує паралельно до судових процесів. Він фінансує програми медичної, психологічної, соціальної та економічної підтримки постраждалих від воєнних злочинів і їхніх сімей. Наприклад, у Демократичній Республіці Конго, Центральноафриканській Республіці та Уганді Фонд реалізовує програми психосоціальної реабілітації жертв сексуального насильства, надання медичної допомоги, відновлення житла та забезпечення професійного навчання.

Суд також забезпечує механізм символічного визнання страждань потерпілих – через публічні вироки, офіційне вибачення держав або лідерів, а також створення історичних записів злочинів, що є важливим елементом колективної пам'яті та профілактики повторення злочинів.

У межах діяльності Суду вироблено стандарти захисту свідків і потерпілих – зокрема, у відділі *Victims and Witnesses Unit (VWU)* діють програми конфіденційності, зміни особистих даних, психологічного

супроводу під час судових слухань. Це дозволяє мінімізувати повторну травматизацію та забезпечити безпеку осіб, які співпрацюють із правосуддям.

У сучасних умовах діяльність Суду має безпосереднє значення і для України. З 2022 року Суд розпочав розслідування злочинів, скоєних внаслідок російської агресії, а у 2023 році видав ордери на арешт російських посадовців, відповідальних за депортацію українських дітей. Це стало важливим кроком не лише у встановленні справедливості, а й у визнанні страждань тисяч потерпілих українців на міжнародному рівні [5].

Міжнародний суд ООН є головним судовим органом Організації Об'єднаних Націй, створеним у 1945 році. Його функція полягає у вирішенні спорів між державами та наданні консультативних висновків з правових питань. Хоча Суд не розглядає індивідуальні кримінальні справи, його діяльність має велике значення для захисту прав потерпілих на міждержавному рівні.

Суд забезпечує механізм визнання відповідальності держав за порушення міжнародного права, включно з актами агресії, окупації, дискримінації чи геноциду. Саме цей Суд у 2007 році визнав Сербію винною у порушенні зобов'язань щодо запобігання геноциду в Сребрениці. Це рішення мало не лише юридичне, а й морально-політичне значення для тисяч потерпілих, підтвердивши їхнє право на історичну справедливість.

У контексті війни Росії проти України Суд також відіграє важливу роль. Україна подала кілька позовів проти Російської Федерації, зокрема щодо порушення Конвенції про запобігання геноциду та фінансування тероризму. Такі процеси створюють правову основу для міжнародного визнання статусу потерпілих, документування злочинів та підготовки до майбутніх механізмів компенсацій і реабілітації.

Крім того, рішення Суду мають превентивне значення - вони сприяють зміцненню міжнародної системи безпеки, формуванню практики неприпустимості безкарності та створенню умов, у яких держави зобов'язані враховувати гуманітарні норми у своїй політиці.

Спільним знаменником діяльності Міжнародного кримінального суду та Міжнародного суду ООН є утвердження принципу верховенства права та захисту людської гідності. Ці інституції не лише карають винних, а й створюють простір для відновлення соціальної справедливості, надають потерпілим можливість бути почутими, сприяють документуванню їхніх історій і формуванню колективної пам'яті про злочини.

Завдяки міжнародним судам було закладено правові й моральні стандарти, які стали основою сучасних моделей психологічного супроводу та реабілітації потерпілих. Їхня практика показує, що справедливість - це не лише вирок суду, а й процес визнання, співчуття та підтримки, який допомагає людям повернути почуття безпеки, контролю над життям і віру в людяність.

В умовах воєнних конфліктів у світі однією з найнагальніших проблем є не лише притягнення до відповідальності винних у воєнних злочинах, а й забезпечення комплексної підтримки осіб, які постраждали від насильства, тортур, втрати близьких або вимушеного переселення в якій міжнародні організації відіграють провідну роль.

Найбільш значущими серед них є Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ), Дитячий фонд ООН (ЮНІСЕФ), Міжнародний комітет Червоного Хреста (МКЧХ) та Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (UNHCR).

Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ) є провідною міжнародною інституцією, яка визначає політику, стандарти та протоколи надання психосоціальної допомоги під час гуманітарних криз. Її діяльність базується на міжсекторальному підході, що поєднує медичні, психологічні, соціальні та освітні інтервенції.

Основні напрями діяльності ВООЗ у цій сфері включають:

- розроблення міжнародних стандартів з охорони психічного здоров'я в надзвичайних ситуаціях;
- координацію дій між урядами, гуманітарними агентствами та місцевими громадами;

– підготовку фахівців і створення програм психосоціальної підтримки [13].

У 2007 році ВООЗ спільно з Міжвідомчим постійним комітетом (Inter-Agency Standing Committee – IASC) розробила «Настанови щодо психічного здоров'я та психосоціальної підтримки в умовах надзвичайних ситуацій». Цей документ став ключовим для визначення принципів роботи з жертвами воєнних конфліктів, серед яких - повага до гідності, культурна чутливість, індивідуальний підхід і міжвідомча взаємодія [3].

У межах гуманітарних місій ВООЗ впроваджує програми Mental Health and Psychosocial Support (MHPSS) Mental, які передбачають:

- психоедукацію – інформування населення про природу стресу, симптоми ПТСР, методи самодопомоги;
- психологічну першу допомогу – короткочасне кризове втручання, яке допомагає стабілізувати емоційний стан потерпілих;
- індивідуальне та групове консультування, спрямоване на зниження тривожності, страху, почуття провини;
- підготовку місцевих фахівців для забезпечення довготривалої підтримки на рівні громад [2].

Під час конфліктів у Сирії, Південному Судані, Афганістані та Україні ВООЗ організовувала мобільні команди психологів, проводила тренінги з кризового реагування, створювала «гарячі лінії» для надання дистанційної допомоги. Усі програми реалізуються з урахуванням принципу «do no harm» (не нашкодь) – тобто будь-яке втручання не повинно посилювати травму або залежність від допомоги.

Дитячий фонд ООН (ЮНІСЕФ) маючи мандат на захист прав дітей, реалізує масштабні програми з психосоціальної допомоги, освіти, безпеки та соціальної інтеграції неповнолітніх, які зазнали насильства, втрати батьків або вимушеного переселення.

Основні механізми діяльності ЮНІСЕФ у цій сфері включають:

- створення безпечних просторів для дітей (Child-Friendly Spaces) – тимчасових центрів, де діти можуть отримати психологічну допомогу, навчання, гру, спілкування та почуття стабільності;
- навчання педагогів, соціальних працівників і волонтерів методикам психосоціальної підтримки дітей у кризових умовах;
- підтримку сімей шляхом програм батьківської освіти, допомоги в адаптації, формування позитивного батьківства;
- реабілітацію дітей, які стали жертвами насильства чи рекрутування в збройні групи [11].

ЮНІСЕФ впроваджує модель «Community-Based Child Protection»– систему, у якій громада стає активним учасником захисту дітей, створюючи умови для їх психологічного відновлення [1].

Особливо важливим напрямом є психоосвітня діяльність, спрямована на розвиток у дітей навичок саморегуляції, подолання тривожності, управління емоціями. Під час війни в Україні ЮНІСЕФ реалізує програму «Спільно», яка охоплює понад 3 мільйони дітей і сімей, створюючи центри підтримки, мобільні психологічні служби, онлайн-консультації [63].

ЮНІСЕФ також тісно співпрацює з ВООЗ і МОН України у впровадженні інклюзивних моделей психосоціальної підтримки в школах, забезпечуючи підготовку педагогів до роботи з травмованими дітьми, створення безпечного освітнього середовища та розвиток програм емоційної грамотності.

Міжнародний комітет Червоного Хреста (МКЧХ)– одна з найстаріших гуманітарних організацій, діяльність якої регламентується Женевськими конвенціями. Її місія полягає у захисті життя і гідності жертв війни, наданні допомоги військовополоненим, пораненим, зниклим безвісти та їхнім сім'ям.

Механізми діяльності Комітету у сфері соціально-психологічної допомоги охоплюють кілька ключових напрямів:

- розшук зниклих безвісти та підтримка їхніх сімей. МКЧХ забезпечує комунікацію між розлученими війною родинами, надає психологічну допомогу членам сімей, які живуть у невизначеності;

- психологічна підтримка потерпілих від катувань, поранень і сексуального насильства - через індивідуальні консультації, групи підтримки, кризові інтервенції;

- підготовка спеціалістів (соціальних працівників, медиків, військових психологів) до роботи з травмою, використання методів кризової комунікації та стабілізації;

- підтримка громад, які пережили бойові дії, шляхом відновлення базових соціальних зв'язків і розвитку взаємодопомоги на місцевому рівні.

Комітет активно співпрацює з місцевими організаціями, створюючи *центри психосоціальної підтримки* для внутрішньо переміщених осіб. Програми включають тренінги з подолання наслідків травми, арт-терапію, групову роботу з дітьми та дорослими.

Особлива увага приділяється *етичним аспектам роботи з жертвами*, зокрема забезпеченню конфіденційності, інформованої згоди та уникненню повторної травматизації. Діяльність Комітету також спрямована на документування випадків катувань і насильства для подальшої правової оцінки, що поєднує гуманітарний і правозахисний компоненти [4].

Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (UNHCR) є основним органом ООН, що займається захистом прав біженців, внутрішньо переміщених осіб та осіб без громадянства. Його мандат охоплює як фізичний захист і забезпечення притулку, так і соціально-психологічну підтримку постраждалих від воєнних дій.

Основні напрямки діяльності Управління у сфері психосоціальної допомоги включають:

- оцінку потреб переміщених осіб, включно з психоемоційним станом;
- створення мобільних команд соціально-психологічної допомоги у таборах для біженців і приймаючих громадах;

- організацію груп взаємопідтримки та програм соціальної інтеграції;
- реабілітацію жертв сексуального і гендерного насильства, у тому числі через мережу кризових центрів;
- розвиток громадських ініціатив, які сприяють відновленню соціальної активності та самозарадності переселенців.

Одним із ключових інструментів є підхід «Community-Based Protection», що передбачає залучення самих біженців до процесу прийняття рішень і реалізації програм допомоги. Це не лише посилює ефективність підтримки, а й сприяє відновленню почуття контролю над власним життям - важливого ресурсу для подолання психологічних наслідків травми [7].

Управління також активно взаємодіє з ВООЗ і МКЧХ у розробленні спільних стратегій МНПСС у кризових контекстах. В Україні з 2022 року організація координує діяльність більш ніж 50 партнерських структур, що надають психологічну допомогу, проводить навчання для фахівців і волонтерів, підтримує створення кризових кімнат і центрів тимчасового розміщення з елементами психосоціальної підтримки.

Таким чином, особливість сучасних гуманітарних механізмів полягає у тісній взаємодії між судовими інституціями та гуманітарними структурами. Таке партнерство дозволяє поєднувати правові, медичні та психологічні заходи в єдину систему допомоги.

Міжнародні суди зобов'язують держави створювати механізми підтримки потерпілих, а гуманітарні організації забезпечують їх реалізацію на практиці. Наприклад, у справах МТК Фонд для потерпілих співпрацює з ВООЗ у питаннях медичної та психологічної реабілітації, а МКЧХ надає допомогу свідкам і жертвам під час трибунальних процесів.

Крім того, гуманітарні організації відіграють важливу роль у документуванні воєнних злочинів, забезпечуючи збір свідчень із дотриманням етичних стандартів, що допомагає зберегти докази для судових розглядів і при цьому не завдати шкоди психічному здоров'ю потерпілих.

В умовах повномасштабної війни в Україні досвід ВООЗ, ЮНІСЕФ, МКЧХ та UNHCR став основою для формування національної системи психосоціальної підтримки. На основі міжнародних стандартів в Україні впроваджуються програми PFA, MHPSS, Safe Spaces, створюються мультидисциплінарні команди психологів, соціальних працівників і медиків.

Такі практики доводять, що ефективна допомога потерпілим має бути комплексною, культурно чутливою та міжвідомчо скоординованою. Її головна мета - не лише лікування психологічних травм, а й відновлення соціальних зв'язків, гідності та віри у справедливість.

Підсумовуючи аналіз міжнародних систем захисту та підтримки потерпілих від воєнних злочинів, можна стверджувати, що міжнародне співтовариство напрацювало ефективні юридичні та гуманітарні механізми реагування на наслідки збройних конфліктів. Міжнародний кримінальний суд, Міжнародний суд ООН та спеціальні трибунали не лише забезпечують юридичну відповідальність за злочини проти людяності, а й визнають потерпілих активними учасниками процесу, надаючи їм право голосу, компенсацію та підтримку.

Паралельно діяльність ВООЗ, ЮНІСЕФ, МКЧХ і UNHCR формує потужну гуманітарну складову – психологічну, медичну та соціальну допомогу, що ґрунтується на міжнародних стандартах (зокрема MHPSS, PFA, community-based protection). Важливо, що сучасний підхід орієнтований не лише на подолання наслідків травми, а й на довготривале відновлення людської гідності, соціальної активності та почуття безпеки.

Для України цей досвід має стратегічне значення: він дозволяє адаптувати найкращі міжнародні практики у створенні національної моделі допомоги потерпілим від воєнних злочинів, поєднуючи правову відповідальність із соціально-психологічною реабілітацією.

2.2. Нормативно-правові та організаційні засади підтримки потерпілих в Україні: поточний стан і виклики

Проблема забезпечення прав і підтримки осіб, які постраждали від воєнних злочинів, набула в Україні особливої гостроти в умовах триваючої збройної агресії. Україна активно формує власну нормативно-правову базу та інституційні механізми, спрямовані на відновлення прав потерпілих, надання їм соціально-психологічної допомоги, реабілітації та компенсацій.

Діяльність державних органів (Міністерства соціальної політики, Міністерства у справах ветеранів, Національного центру психологічної допомоги, Офісу Уповноваженого Верховної Ради з прав людини) координується у взаємодії з міжнародними партнерами та громадськими організаціями. Важливим є також правове узгодження національних механізмів із міжнародними стандартами, зокрема Женевськими конвенціями, Римським статутом, Конвенцією ООН проти катувань.

Однак процес становлення системи підтримки потерпілих залишається складним: відчувається дефіцит ресурсів, кадрів, міжвідомчої координації. Тому нами було здійснено аналіз нормативно-правових і організаційних засад.

Сучасна система законодавчого забезпечення захисту жертв воєнних злочинів в Україні формується на перетині норм міжнародного гуманітарного, кримінального, соціального та правозахисного права. Основу правового поля становлять Конституція України, Кримінальний кодекс, спеціальні закони соціального спрямування та нормативно-правові акти, що регулюють надання допомоги потерпілим.

Конституція України є фундаментом для побудови всієї системи захисту потерпілих. Стаття 3 визначає, що людина, її життя і гідність визнаються найвищою соціальною цінністю, а права і свободи людини визначають зміст діяльності держави. Статті 27, 28 та 29 гарантують право на життя, захист від катувань і принижень гідності, а також право на свободу і особисту недоторканність. Ці норми утворюють основу для подальшої

конкретизації прав потерпілих у галузевому законодавстві. Конституційні положення також передбачають обов'язок держави відшкодовувати матеріальні та моральні збитки, завдані незаконними діями органів влади, а також сприяти соціальному захисту осіб, які зазнали шкоди від надзвичайних ситуацій або воєнних дій [28].

Кримінальний кодекс України є ключовим інструментом притягнення винних у воєнних злочинах до відповідальності та захисту прав потерпілих. Розділ XX «Злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку» містить статті 437-438, які визначають відповідальність за планування, підготовку, розв'язування та ведення агресивної війни, а також за порушення законів та звичаїв війни. Стаття 438, зокрема, охоплює дії, що пов'язані з жорстоким поводженням з цивільним населенням, депортацією, катуваннями, зґвалтуваннями, незаконним позбавленням волі, мародерством, застосуванням заборонених засобів війни тощо [31].

Важливим елементом законодавчого поля є **Закон України «Про соціальні послуги»**, який закріплює право осіб, що опинилися у складних життєвих обставинах (зокрема внаслідок війни, насильства, втрати рідних, переміщення), на отримання соціальних послуг. Закон визначає основні види підтримки – психологічну, соціально-педагогічну, правову, реабілітаційну, кризову – та механізми їх надання через мережу державних, комунальних і недержавних закладів. Особливе значення мають положення щодо індивідуального планування послуг і міжвідомчої взаємодії у наданні допомоги, що створює основу для системного підходу до підтримки жертв війни [52].

В умовах масштабних переміщень населення ключове значення має **Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб»**. Документ гарантує ВПО право на реєстрацію, житло, соціальні виплати, медичну і психологічну допомогу, працевлаштування, а також передбачає механізми державної підтримки у випадках втрати майна чи доходу. Важливо, що цей закон закріплює обов'язок держави створювати умови для інтеграції

ВПО у громади проживання та забезпечувати доступ до соціальних і психологічних послуг, що є важливим аспектом реабілітації постраждалих від війни [43].

Особливу категорію жертв воєнних дій становлять військовослужбовці, ветерани та члени їхніх сімей. Їх правовий статус визначає *Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту»* [53], який забезпечує право на медичну, психологічну, санаторно-курортну реабілітацію, пільги щодо житла, освіти, транспортних послуг. У 2022 році внесено зміни, що розширили перелік категорій учасників бойових дій та запровадили психологічну допомогу як обов'язковий елемент реінтеграції ветеранів і членів їхніх родин.

Також у системі нормативного забезпечення варто відзначити *Закон України «Про гуманітарну допомогу»* [42], який регулює порядок залучення міжнародних ресурсів для підтримки постраждалих, та *Закон «Про психіатричну допомогу»* [50], який визначає права осіб із психічними розладами, у тому числі спричиненими воєнною травмою.

Значну роль у координації державної політики у сфері захисту потерпілих відіграють підзаконні акти – постанови Кабінету Міністрів, накази Міністерства соціальної політики, Міністерства охорони здоров'я, Міністерства у справах ветеранів, які затверджують стандарти надання соціально-психологічних послуг, порядок роботи мобільних бригад допомоги, методики кризового реагування та психологічного супроводу.

Варто підкреслити, що українське законодавство поступово інтегрує міжнародні норми, зокрема Конвенцію ООН проти катувань, Женевські конвенції, Римський статут МТК, а також положення Європейської конвенції з прав людини. Це дозволяє формувати правову систему, в якій захист жертв воєнних злочинів базується на принципах верховенства права, гуманізму та недискримінації.

Система державної підтримки осіб, які постраждали від воєнних злочинів, ґрунтується на багаторівневій взаємодії центральних і регіональних органів

влади, установ соціального захисту, охорони здоров'я, правоохоронних і правозахисних інституцій. В умовах повномасштабної війни Україна формує нову модель соціально-психологічної допомоги, що поєднує правові, медичні, реабілітаційні та гуманітарні механізми. Провідну роль у цій системі відіграють чотири ключові державні структури: Міністерство соціальної політики України, Міністерство у справах ветеранів України, Національний центр психологічної допомоги та Офіс Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. Кожна з них виконує власні функції, але їх діяльність взаємопов'язана спільною метою – забезпечення комплексної підтримки, відновлення прав і гідності осіб, постраждалих від воєнних дій.

Міністерство соціальної політики є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, який реалізує державну політику у сфері соціального захисту населення, надання соціальних послуг і підтримки вразливих категорій громадян, включаючи потерпілих від війни.

Одним із ключових напрямів його діяльності є розроблення нормативно-правової бази для реалізації соціальних гарантій, передбачених Законом України «Про соціальні послуги» [52]. Міністерство координує мережу центрів надання соціальних послуг, територіальних громад, центрів соціальної підтримки та мобільних бригад соціально-психологічної допомоги, що працюють з жертвами насильства, катувань, полону, втрати житла чи близьких.

У межах державної політики соціальної підтримки Мінсоцполітики забезпечує:

- організацію надання екстрених, кризових і довготривалих соціальних послуг постраждалим від воєнних дій;
- реалізацію програм психологічної підтримки внутрішньо переміщених осіб;
- розвиток стандартів психосоціальної допомоги, включно з адаптацією міжнародних підходів MHPSS (Mental Health and Psychosocial Support);

– підготовку соціальних працівників і психологів до роботи з травмованими клієнтами.

З початку повномасштабної війни Міністерство спільно з ВООЗ, ЮНІСЕФ та Міжнародною організацією з міграції реалізує програму «Єдина система психічного здоров'я в Україні» [51], у межах якої створюються міжвідомчі команди психологічної допомоги, навчальні модулі для фахівців, платформи підтримки населення («Розкажи мені», «Ти як?» тощо).

Окремо варто відзначити роль Мінсоцполітики у координації гуманітарної допомоги, розробленні критеріїв визначення статусу потерпілих від війни, а також у формуванні системи соціальних виплат і компенсацій. Міністерство є центральною ланкою у зборі статистики щодо осіб, які потребують допомоги, що забезпечує аналітичну основу для розробки державних стратегій відновлення [36].

Міністерство у справах ветеранів України було створено у 2018 році як спеціалізований орган виконавчої влади, покликаний реалізовувати державну політику у сфері соціального захисту ветеранів війни, осіб, які отримали інвалідність внаслідок воєнних дій, членів сімей загиблих, полонених та зниклих безвісти.

Основними завданнями Мінвету є:

- забезпечення соціальної, правової, психологічної та професійної реабілітації ветеранів;
- організація програм ресоціалізації та реінтеграції у цивільне життя;
- надання підтримки сім'ям військовополонених і зниклих безвісти;
- розвиток системи ветеранських сервісів на місцевому рівні.

Одним із ключових проєктів Міністерства є створення *Центрів надання послуг ветеранам*, які працюють за принципом “єдиного вікна”. У цих центрах громадяни можуть отримати консультації психолога, юриста, фахівця з працевлаштування, а також пройти курси перекваліфікації.

Міністерство активно впроваджує *психологічні програми підтримки*, зокрема курси з профілактики посттравматичного стресового розладу, групову

терапію для ветеранів та їхніх родин, а також навчання для психологів і волонтерів за стандартами trauma-informed care. У 2023 році Мінвет спільно з МОЗ та ВООЗ започаткувало *Національну програму психічного здоров'я ветеранів* [57], яка включає інтеграцію психологічної підтримки у всі етапи проходження військової служби та повернення до мирного життя.

Важливою функцією Міністерства є представлення інтересів ветеранів на законодавчому рівні: розробка нормативних актів щодо компенсацій, медичного обслуговування, соціального забезпечення. Мінвет також сприяє створенню ветеранських спільнот і ініціатив взаємодопомоги, що допомагають у ресоціалізації та психологічному відновленні [37].

Офіс Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини є незалежним конституційним органом, який здійснює парламентський контроль за дотриманням прав і свобод людини. У контексті війни його діяльність набула особливого значення, оскільки він виступає ключовим інститутом моніторингу, документування та захисту прав потерпілих від воєнних злочинів.

Основні напрями діяльності Офісу включають:

- моніторинг порушень міжнародного гуманітарного права та прав людини під час збройної агресії;
- фіксацію фактів катувань, незаконних затримань, депортацій, насильства, вбивств цивільних;
- взаємодію з міжнародними правозахисними структурами, зокрема Міжнародним кримінальним судом, Радою ООН з прав людини, ОБСЄ, Amnesty International;
- захист прав військовополонених та членів їхніх сімей;
- надання правової допомоги потерпілим через регіональні представництва.

Офіс Уповноваженого здійснює систематичний збір доказів для подальшої передачі у міжнародні судові інстанції, а також сприяє розробці державних стратегій відновного правосуддя. Значну увагу приділено роботі з

психологічними аспектами – Омбудсман координує програми правового й психологічного консультування, підтримує інформаційні кампанії проти вторинної травматизації жертв насильства.

Крім того, Офіс відіграє провідну роль у просуванні законодавчих ініціатив, спрямованих на захист жертв війни, удосконалення процедур компенсації, визнання статусу постраждалих та імплементацію міжнародних стандартів перехідного правосуддя [38].

Хоча кожна з наведених інституцій виконує власні функції, їх діяльність взаємопов'язана. Ефективна підтримка потерпілих можлива лише за умови міжвідомчої координації. Саме тому у 2023 році при Кабінеті Міністрів України створено *Координаційну раду з питань психічного здоров'я*, яка об'єднує представників Мінсоцполітики, Мінвету, МОЗ, НЦПД, Офісу Омбудсмана та партнерів з ООН.

Поступово в Україні формується інтегрована система соціально-психологічної допомоги, заснована на принципах гуманізму, доступності, міждисциплінарності й орієнтації на потреби людини. Основними викликами залишаються: нестача фахівців із кризової психології, відсутність єдиних стандартів роботи з травмою, недостатнє фінансування регіональних служб і потреба у посиленій підготовці персоналу.

Втім, досвід війни сприяв консолідації зусиль держави та громадянського суспільства. Роль державних інституцій – від стратегічного планування до безпосередньої допомоги постраждалим – стала визначальною у формуванні нової гуманітарної політики, зорієнтованої на людину.

У системі соціально-психологічної підтримки потерпілих від війни важливе особливе місце також посідають неурядові та міжнародні організації, які доповнюють діяльність державних інституцій, забезпечуючи оперативне реагування, інноваційні підходи й адресну допомогу. Їхня роль полягає не лише у наданні гуманітарних послуг, але й у формуванні політики захисту прав людини, розвитку інфраструктури психосоціальної допомоги, відновленні громад і підготовці фахівців. Мережа таких організацій в Україні

охоплює структури глобального рівня – ОБСЄ, USAID, UNDP, – а також численні українські громадські об'єднання й волонтерські ініціативи, що працюють безпосередньо з постраждалими на місцях [54].

Організація з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ) є однією з провідних міжнародних структур, що діють у сфері захисту прав людини, демократичного врядування та безпеки. В Україні діяльність ОБСЄ здійснюється через Координатора проєктів ОБСЄ в Україні, який реалізує програми, спрямовані на посилення соціальної стійкості, реінтеграцію постраждалих і підтримку правосуддя перехідного періоду.

Один із ключових напрямів – психосоціальна підтримка потерпілих від війни, зокрема внутрішньо переміщених осіб, ветеранів, сімей загиблих та жертв воєнних злочинів. ОБСЄ організовує тренінги для психологів, соціальних працівників і поліцейських за методикою «Trauma-informed approach», що навчає працювати з людьми, які пережили травму, без повторної ретравматизації.

Особливо важливою є робота ОБСЄ над зміцненням системи правової допомоги. Організація співпрацює з Національною асоціацією адвокатів України, Міністерством юстиції та правозахисними центрами, забезпечуючи підготовку юристів, які працюють із потерпілими від воєнних злочинів, зокрема у справах про катування, незаконне утримання чи депортацію.

Крім того, ОБСЄ підтримує освітні та інформаційні кампанії, спрямовані на зменшення стигматизації постраждалих і формування культури толерантності. В межах цих проєктів реалізуються ініціативи з підготовки громадських лідерів, розробляються методичні посібники для органів місцевого самоврядування щодо організації допомоги потерпілим у громадах [6].

Агентство США з міжнародного розвитку (USAID) є одним із головних донорів і стратегічних партнерів України у сфері гуманітарного реагування. Діяльність USAID охоплює програми медичної, соціальної,

правової та психологічної допомоги людям, постраждалим від війни, а також підтримку інституційних реформ.

USAID фінансує та реалізує низку програм, спрямованих на зміцнення соціальної єдності, психологічну підтримку та відновлення громад, серед яких:

- програма «*Ukraine Confidence Building Initiative (UCBI)*» [9], що підтримує локальні проєкти громад з інтеграції ВПО, розвитку безпечного середовища та створення центрів психологічної допомоги;

- програма «*Демократичне врядування у Східній Україні (DG East)*» [19], у межах якої створюються громадські хаби підтримки ветеранів, жертв насильства й переселенців.

USAID також активно співпрацює з українськими неурядовими організаціями, підтримуючи розвиток мережі центрів психосоціальної допомоги, підготовку фахівців і волонтерів. Значна частина проєктів фінансується через грантові конкурси, що дає змогу залучати місцеві громади до вирішення проблем потерпілих.

Окремим напрямом діяльності є підтримка судової реформи та правосуддя перехідного періоду, де особливу увагу приділено забезпеченню доступу жертв війни до правової допомоги та відшкодування шкоди. У співпраці з Міністерством юстиції та громадськими організаціями USAID впроваджує стандарти документування воєнних злочинів і психологічного супроводу свідків [12].

Програма розвитку Організації Об'єднаних Націй (UNDP) діє в Україні з початку 1990-х років і відіграє одну з провідних ролей у сфері відновлення та гуманітарної допомоги. Її діяльність спрямована на зміцнення потенціалу громад, розвиток соціальної згуртованості, підтримку правосуддя, розбудову системи психосоціальної допомоги.

У відповідь на повномасштабну війну UNDP реалізує програму “Відновлення і стійкість громад” (Resilience and Recovery Programme), що охоплює понад 20 регіонів України. Її ключові компоненти включають:

- створення центрів соціально-психологічної підтримки у громадах, які приймають внутрішньо переміщених осіб;
- розвиток сервісів кризового реагування, мобільних команд психологів і соціальних працівників;
- підтримку реабілітаційних програм для жертв насильства і катувань;
- освітні програми для фахівців у сфері психічного здоров'я та соціальної роботи.

UNDP тісно співпрацює з Міністерством соціальної політики, Національною соціальною сервісною службою та Офісом Уповноваженого ВРУ, впроваджуючи спільні стандарти допомоги за моделлю MHPSS (Mental Health and Psychosocial Support).

Крім того, UNDP підтримує розвиток правової спроможності громад - створює центри безоплатної правової допомоги, проводить кампанії з підвищення правової обізнаності населення, зокрема для потерпілих від воєнних злочинів і членів їхніх сімей. У партнерстві з ЄС реалізується проєкт “Правосуддя задля миру в Україні”, який передбачає відновлення доступу до правосуддя в постраждалих регіонах та психологічний супровід учасників судових процесів [10].

Надзвичайно потужним чинником допомоги постраждалим є діяльність українських громадських організацій, які нерідко першими реагують на кризові ситуації. Їхня робота відзначається гнучкістю, довірою серед населення та глибоким розумінням місцевих потреб.

Серед найактивніших організацій:

- ГО “Українська Гельсінська спілка з прав людини” (УГСПЛ) [66] веде документування воєнних злочинів, надає юридичну допомогу потерпілим, організовує тренінги для юристів і психологів;
- ГО “Ла Страда – Україна” [32] – забезпечує роботу національної гарячої лінії для постраждалих від насильства, у тому числі сексуального насильства, пов'язаного з війною; проводить інформаційні кампанії щодо попередження гендерного насильства;

– *Центр прав людини ZMINA* [69] – займається моніторингом порушень прав людини, підтримує свідків і потерпілих, співпрацює з міжнародними структурами для передачі задокументованих матеріалів у Міжнародний кримінальний суд;

– *ГО “Простір можливостей”* [55], *“Повернись живим”* [41], *“Карітас Україна”* [24], *“Восток SOS”* [17] – реалізують комплексні програми з надання психологічної, соціальної та матеріальної допомоги переселенцям, полоненим і їхнім сім’ям/

Багато українських громадських організацій впроваджують терапевтичні програми (арт-терапія, групи підтримки, психоедукація), а також надають реабілітаційні послуги ветеранам, дітям, які пережили окупацію, жертвам катувань.

На підставі проведеного аналізу стає очевидним, що сучасна система підтримки потерпілих від воєнних злочинів в Україні перебуває на етапі активного формування та трансформації. В умовах повномасштабної війни українська держава змушена оперативно адаптувати національне законодавство, інституційну структуру та практики надання допомоги до безпрецедентного обсягу гуманітарних викликів. Водночас, попри наявність ключових правових актів і відповідних державних органів, механізми практичної допомоги часто залишаються фрагментованими, недостатньо скоординованими, а їх реалізація - нерівномірною в різних регіонах.

У цьому контексті доцільною є розробка програми психологічного супроводу потерпілих від воєнних злочинів, що ґрунтується на поєднанні міжнародних стандартів, українських реалій та ресурсів громадянського суспільства.

2.3. Розробка моделі соціально-психологічного супроводу потерпілих від воєнних злочинів в українському контексті з урахуванням міжнародного досвіду

В умовах тривалого збройного конфлікту в Україні проблема психологічного супроводу осіб, які постраждали від воєнних злочинів, набула надзвичайної актуальності. Психологічні травми, пережиті внаслідок катувань, зґвалтувань, втрати близьких, депортації або полону, потребують не лише негайної допомоги, але й довготривалого професійного супроводу, що сприяє відновленню особистості, здатності до адаптації, соціальної активності та гідності.

У цьому аспекті нами було розроблено модель соціально-психологічного супроводу потерпілих від воєнних злочинів. Модель соціально-психологічного супроводу потерпілих від воєнних злочинів ґрунтується на міжнародних стандартах проаналізованих у першому розділі та спрямована на забезпечення цілісної допомоги особам, які зазнали катувань, насильства, полону, депортації чи втрати близьких (рис. 2.3.1).

Модель соціально-психологічного супроводу потерпілих від воєнних злочинів

Маршрут клієнта	Команда
Етап 0. Безпека і доступ	Координатор кейс-менеджменту
Етап 1. Скринінг і тріаж (до 30 хв)	Психолог/психотерапевт
Етап 2. Stabilization & Psychological First Aid (1–3 сесії)	Психіатр
Етап 3. Повна оцінка (90 хв)	Соціальний працівник
Етап 4. Індивідуальний план допомоги (IAP)	Юрист/адвокат, документатор злочинів
Етап 5. Реалізація (6–16 тижнів)	Дитячий захисник
Етап 6. Завершення і пост-супровід	Адміністратор даних/ІТ-безпека

Інтеграція з правосуддям та захистом

Розведення ролей терапії та слідчих дій
Ланцюг збереження доказів
Юридичний супровід

Управління ризиками та етикою

Суїцидальний/гоміцидальний ризик
Захист дітей
Вторинна травматизація фахівців

Принципи

Trauma-informed & survivor-centered
Do No Harm
Конфіденційність та інформована згода
Гендерно-, віково- та культурно-чутливий підхід
Доказовість і етапність
Мультидисциплінарність і міжвідомча координація
Відповідність правовим процедурам

Моніторинг та оцінювання

Рівні показників:

- Вхід/процес: кількість звернень, час до першого контакту, частка завершених ІАР.
- Результат (3/6/12 міс.): зміни за PCL-5/ITQ, PHQ-9, GAD-7, WHODAS; повернення до роботи/навчання; зниження ризиків насильства; задоволеність клієнтів (CSAT).
- Якість: дотримання протоколів, частота супервізій, інциденти конфіденційності.

Інструменти: RedCap/KoBo для безпечного збору; щомісячні дашборди; квартальні візити якості (QA).

Зворотний зв'язок: «nothing about us without us» — дорадчі ради з постраждалих, ко-дизайн корекцій програми.

Мета моделі - відновлення психологічної стабільності, функціональності та почуття безпеки постраждалих, підтримка соціальної інтеграції та доступу до правосуддя.

Оскільки міждисциплінарна взаємодія фахівців забезпечує комплексність допомоги постраждалим - центральним елементом моделі є **команда соціально-психологічного супроводу** потерпілих від воєнних злочинів.

Основний принцип її роботи – партнерство, довіра та узгодженість дій на всіх етапах супроводу, від першого контакту до постреабілітаційної підтримки.

Координатор кейс-менеджменту виконує роль зв'язкової ланки між усіма учасниками процесу. Він організовує маршрутизацію клієнта, контролює послідовність і безперервність надання допомоги, забезпечує обмін інформацією між службами, дотримуючись вимог конфіденційності. Його завдання - не допустити дублювання функцій і втрати контакту з клієнтом.

Психолог / психотерапевт проводить первинну оцінку психоемоційного стану постраждалого, здійснює стабілізаційні та відновні інтервенції, веде індивідуальну або групову роботу з урахуванням типу травми. У складних випадках співпрацює із психіатром, а також бере участь у супервізіях для профілактики професійного вигорання.

Психіатр відповідає за медичну діагностику та фармакологічну підтримку осіб з тяжкими проявами ПТСР, депресії, тривожних чи дисоціативних розладів. Він також проводить моніторинг динаміки лікування та консультує інших членів команди.

Соціальний працівник забезпечує клієнту доступ до соціальних послуг - житла, працевлаштування, освіти, матеріальної допомоги. Його діяльність спрямована на відновлення соціальної стабільності постраждалого та його сім'ї.

Юрист / адвокат / документатор злочинів консультує щодо прав постраждалого, супроводжує у процесі документування злочину, подання заяв, підготовки до судових процедур, забезпечуючи дотримання принципу “не зашкодь”.

Злагоджена робота команди створює безпечне середовище, де постраждалий отримує не лише професійну допомогу, а й відчуття прийняття, поваги та надії на відновлення.

Маршрут клієнта у моделі психологічного супроводу потерпілих від воєнних злочинів є чітко структурованою послідовністю етапів, що забезпечують системність, безпеку та ефективність надання допомоги. Метою маршруту є не лише стабілізація психоемоційного стану постраждалого, а й відновлення його життєвої активності, соціальних зв'язків і відчуття контролю над власним життям.

Етап 0. Забезпечення безпеки і доступу до допомоги. Маршрут розпочинається з первинного контакту - звернення потерпілого до служби підтримки (особисто, телефоном, через гарячу лінію або онлайн). На цьому етапі ключовим є створення атмосфери безпеки, довіри й безоцінного ставлення. Спеціалісти перевіряють, чи не перебуває особа в небезпеці (ризик насильства, переслідування, суїцидальні тенденції), і за потреби активують кризові ресурси - евакуацію, тимчасове житло, медичну допомогу.

Етап 1. Скринінг і тріаж. Після стабілізації ситуації проводиться короткий психологічний скринінг для оцінки рівня дистресу, наявності ПТСР, депресії чи тривожних розладів. На основі результатів визначається рівень необхідної допомоги - базова підтримка, психологічне втручання чи направлення до психіатра.

Етап 2. Стабілізація / перша психологічна допомога. На цьому етапі проводиться кризова підтримка, спрямована на зниження рівня напруги, тривожності, панічних реакцій. Застосовуються техніки ґрунтування, дихальні вправи, нормалізація фізичного стану. Психолог допомагає клієнту відновити почуття контролю та визначити короткострокові дії для забезпечення безпеки.

Етап 3. Повна оцінка потреб. Після стабілізації здійснюється глибоке дослідження психологічного, соціального й медичного стану клієнта. Вивчаються обставини травматичного досвіду, наявність підтримуючого середовища, соціально-побутові умови, юридичні потреби. Результатом є

створення індивідуального плану допомоги, який визначає цілі, обрані інтервенції, частоту зустрічей і відповідальних фахівців.

Етап 4. Реалізація індивідуального плану допомоги. Основний етап, де відбувається системна робота психолога, психіатра та соціального працівника. Залежно від стану клієнта застосовуються фокусовані психологічні інтервенції: когнітивно-поведінкова терапія, наративна експозиційна терапія, сімейне консультування. Паралельно соціальний працівник забезпечує доступ до соціальних та медичних ресурсів, а юрист супроводжує процес подання заяви про воєнний злочин чи отримання компенсацій.

Етап 5. Моніторинг і проміжна оцінка. Регулярно відстежується динаміка психологічного стану, досягнення цілей плану, задоволеність клієнта процесом допомоги. За потреби план коригується - змінюється інтенсивність зустрічей або підключаються додаткові фахівці. Важливою складовою є супервізійна підтримка команди для запобігання професійному вигоранню.

Етап 6. Завершення і постсупровід. Коли основні цілі досягнуто, здійснюється поступове завершення активного втручання. Психолог допомагає клієнту усвідомити особисті зміни, сформулювати план підтримки психічного здоров'я, розпізнавати ознаки рецидиву симптомів.

Особу заохочують долучатися до груп самодопомоги або програм соціальної активності. Протягом 3–6 місяців можливі “теплі” повторні контакти з командою для профілактики регресу.

Таким чином, маршрут клієнта є не лінійною, а гнучкою системою, яка враховує індивідуальні потреби постраждалого, його безпековий статус і готовність до терапії. Він забезпечує цілісний підхід до реабілітації, де психологічна, соціальна, юридична й медична допомога поєднуються в єдину систему підтримки.

Інтеграція з правосуддям та системою захисту забезпечує взаємодію між психологічними, юридичними та правозахисними структурами задля комплексної підтримки потерпілих від воєнних злочинів. Психолог і юрист працюють паралельно, дотримуючись принципу “не нашкодь”: терапія не

дублює слідчі дії, а спрямована на збереження емоційної стабільності клієнта. Усі дані передаються лише за інформованою згодою постраждалого. Співпраця з прокуратурою, поліцією, медичними й правозахисними структурами забезпечує захист прав, зменшує повторну травматизацію та сприяє відновленню почуття справедливості й довіри до державних інституцій.

Управління ризиками та етикою є невід’ємною складовою моделі психологічного супроводу потерпілих від воєнних злочинів. Основна увага приділяється своєчасному виявленню суїцидального ризику, випадків повторного насильства чи загроз безпеці. Усі фахівці діють згідно з принципами конфіденційності, добровільності, інформованої згоди та поваги до гідності клієнта. Обов’язковими є етичні протоколи повідомлення про небезпеку та захист дітей. Для запобігання професійному вигоранню фахівців проводяться регулярні супервізії, дебрифінги й психопрофілактичні заходи, що гарантують високу якість і безпечність надання допомоги постраждалим.

Моніторинг та оцінювання ефективності психологічного супроводу потерпілих від воєнних злочинів є ключовими елементами забезпечення якості та сталості програми. Вони дозволяють відстежувати динаміку стану постраждалих, своєчасно коригувати інтервенції й гарантувати відповідність міжнародним стандартам.

Моніторинг здійснюється на кількох рівнях. *Перший рівень - процесний*, що охоплює облік кількості звернень, тривалість маршруту клієнта, дотримання етапності та протоколів надання допомоги. *Другий рівень - результативний*, де оцінюються зміни психоемоційного стану клієнтів за стандартизованими шкалами. Фіксується зниження рівня тривоги, депресії, симптомів ПТСР, підвищення функціональної активності та якості життя. Додатково враховується *задоволеність клієнтів* якістю послуг і рівнем поваги до їхньої гідності. Для забезпечення об’єктивності застосовуються цифрові інструменти збору даних із дотриманням стандартів безпеки персональної інформації.

Результати моніторингу обговорюються на міжвідомчих зустрічах команди, що дозволяє оновлювати методики, удосконалювати координацію й формувати рекомендації для державних і громадських структур. Таким чином, моніторинг є основою безперервного вдосконалення моделі допомоги.

Реалізація запропонованої моделі соціально-психологічного супроводу потерпілих від воєнних злочинів дасть змогу забезпечити системну, безпечну та етичну підтримку осіб, які зазнали катувань, насильства, полону чи інших форм воєнної травматизації. Очікується, що впровадження моделі сприятиме:

- зниженню рівня посттравматичних і тривожних розладів, депресивних симптомів та проявів дистресу;
- відновленню базового почуття безпеки, контролю та довіри до соціального середовища;
- підвищенню рівня функціонування, працездатності та соціальної активності постраждалих;
- формуванню сталих маршрутів взаємодії між психологічними, медичними, соціальними та юридичними структурами;
- підвищенню якості міжвідомчої координації через впровадження спільних протоколів допомоги;
- розвитку системи моніторингу результатів і зворотного зв'язку для постійного удосконалення практик;
- зміцненню кадрового потенціалу фахівців соціальної та психологічної сфери, запобіганню їхньому професійному вигоранню;
- зростанню рівня довіри населення до державних і громадських інституцій, що надають допомогу потерпілим від воєнних злочинів.

Отже, розроблена модель соціально-психологічного супроводу потерпілих від воєнних злочинів в українському контексті з урахуванням міжнародного досвіду є комплексною, гнучкою та орієнтованою на потреби людини. Вона поєднує психологічну, соціальну, медичну, юридичну та правозахисну складові в єдину систему допомоги, засновану на принципах trauma-informed підходу, доказовості, міжвідомчої співпраці та етичної

відповідальності. Практична реалізація моделі сприятиме ефективній реабілітації постраждалих, зменшенню наслідків психотравматичного досвіду, відновленню гідності, життєвої активності й соціальної інтеграції, що в підсумку зміцнить гуманітарну та соціальну стійкість українського суспільства в умовах післявоєнного відновлення.

Висновки до другого розділу

Аналіз міжнародного та українського досвіду у сфері підтримки потерпілих від воєнних злочинів засвідчив необхідність створення комплексної, міждисциплінарної та етично обґрунтованої системи психологічного супроводу. Психологічні наслідки війни – тортури, насильство, полон, втрата близьких – залишають глибокі травми, подолання яких потребує не лише екстреної, але й довготривалої підтримки.

Проаналізовано міжнародні правові та інституційні механізми реагування на воєнні злочини. Практика Міжнародного кримінального суду, норми Женевських конвенцій, діяльність структур ООН (ЮНІСЕФ, ВООЗ, UNHCR) доводять важливість багаторівневої психосоціальної підтримки. Особливо актуальними є принципи міжвідомчої взаємодії, етапності допомоги, недопущення ретравматизації та врахування культурного контексту.

Розкрито український контекст та визначено наступне: нормативна база (Конституція України, Закони України «Про соціальні послуги», «Про статус ветеранів війни» тощо) потребує подальшої адаптації до міжнародних стандартів. Хоча державні інституції виконують ключові функції, реальну підтримку часто забезпечують неурядові організації (UNDP, USAID, ОБСЄ, Amnesty International, ГО «Право на захист» та ін.), а також волонтерські ініціативи. Їхній досвід особливо цінний у контексті прифронтових і тимчасово окупованих територій.

Представлено авторську модель соціально-психологічного супроводу потерпілих від воєнних злочинів. Розроблена модель є комплексною системою, що поєднує психологічну, соціальну, медичну та юридичну допомогу. Вона базується на міжнародних стандартах і принципах trauma-informed підходу, конфіденційності, міжвідомчої взаємодії та етичної відповідальності. Модель забезпечує послідовний маршрут підтримки від кризового втручання до постреабілітаційного супроводу, сприяє відновленню психологічної стабільності, гідності та соціальної активності постраждалих. Її впровадження формує ефективну систему захисту прав людини та підвищує стійкість українського суспільства до наслідків війни.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження дало змогу комплексно проаналізувати соціально-психологічні аспекти підтримки осіб, які постраждали від воєнних злочинів, та розробити модель їхнього супроводу, адаптовану до українських реалій і засновану на міжнародних підходах.

1. Аналіз сутності воєнних злочинів показав, що вони є найтяжчими порушеннями міжнародного гуманітарного права, які поєднують у собі фізичне, психологічне та соціальне насильство над людиною. Їх наслідки виходять далеко за межі індивідуальної травми – вони руйнують цілі спільноти, формують атмосферу страху, безсилля та втрати довіри до суспільних інститутів.

2. Визначено, що потерпілі від воєнних злочинів стикаються з посттравматичним стресом, депресією, тривожними розладами, втратами сенсу та соціальними дезадаптаціями. Проаналізовані теоретичні підходи – когнітивно-поведінковий, гуманістичний, системний і trauma-informed – створюють наукове підґрунтя для технологій надання допомоги. Ефективні інтервенції передбачають кризове втручання, стабілізацію, психотерапевтичну підтримку, соціальну реінтеграцію та профілактику вторинної травматизації. Комплексне поєднання цих підходів забезпечує результативне відновлення психосоціального функціонування постраждалих.

3. Вивчення міжнародного досвіду продемонструвало, що ефективні системи підтримки потерпілих базуються на багаторівневій допомозі, етапності, мультидисциплінарності та дотриманні етичних принципів. Механізми Міжнародного кримінального суду, практики ООН, ВООЗ та UNHCR визначають стандарти реагування, де психологічна допомога є невід’ємною частиною правосуддя. Українська система перебуває на етапі розвитку й потребує гармонізації законодавства, розширення міжвідомчої взаємодії та посилення ролі громадських організацій. Порівняльний аналіз

засвідчив доцільність адаптації міжнародних моделей до українських умов із урахуванням культурних та соціальних особливостей.

4. Розроблено модель соціально-психологічного супроводу потерпілих від воєнних злочинів в українському контексті. Вона є комплексним механізмом, що поєднує психологічну, соціальну, медичну та юридичну допомогу. Вона передбачає послідовний маршрут клієнта – від кризового втручання до постреабілітаційного супроводу – та спирається на принципи trauma-informed, етичності, конфіденційності й міжвідомчої координації. Модель спрямована на відновлення психологічної стабільності, гідності та соціальної активності постраждалих, а також на підвищення ефективності національної системи підтримки й стійкості українського суспільства до наслідків війни.

Отже, результати дослідження мають важливе наукове й практичне значення: вони закладають підґрунтя для створення національної системи психологічної реабілітації потерпілих від воєнних злочинів, що відповідатиме міжнародним стандартам і сприятиме гуманітарному відновленню України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Child protection. *The UN Refugee Agency*. URL: <https://www.unhcr.org/what-we-do/protect-human-rights/> (date of access: 13.10.2025).
2. Health and Psychosocial Support (MHPSS). *The UN Refugee Agency*. URL: <https://emergency.unhcr.org/> (date of access: 13.10.2025).
3. IASC Guidelines for mental health and psychosocial support in emergency settings. *World Health Organization*. URL: <https://www.who.int/iasc/> (date of access: 13.10.2025).
4. International Committee of the Red Cross. URL: <https://www.icrc.org/en> (date of access: 14.10.2025).
5. International Criminal Court. URL: <https://www.icc-cpi.int/> (date of access: 11.10.2025).
6. OSCE. URL: <https://www.osce.org/> (дата звернення: 17.09.2025).
7. The UN Refugee Agency. URL: <https://www.unhcr.org/> (date of access: 14.10.2025).
8. Trust Fund for Victims. *International Criminal Court*. URL: <https://www.icc-cpi.int/tfv> (date of access: 11.10.2025).
9. Ukraine Confidence Building Initiative. URL: <https://socialimpact.com/confidence-building-initiative-ucbi/> (date of access: 17.09.2025).
10. UNDP. URL: <https://www.undp.org/uk/ukraine> (date of access: 17.09.2025).
11. UNICEF for every child. URL: <https://www.unicef.org/> (date of access: 13.10.2025).
12. USAID. URL: <https://www.usaid.gov/> (date of access: 17.09.2025).
13. World Health Organization. URL: <https://www.who.int/> (date of access: 13.10.2025).

14. Абдуллаєв Е. Воєнні злочини: змістовні характеристики. *ЛЮГОС*. 2024. С. 134-136.
15. Антонюк Н. Контекстуальний елемент воєнних злочинів: зміст і необхідність встановлення. *Право України*. 2023. № 5. С. 30-38.
16. Волощук О. Воєнні злочини під час війни: поняття, ключові ознаки та відмежування від інших кримінальних правопорушень. *Юридичний вісник*. 2024. № 3. С. 46-53.
17. Восток SOS. URL: <https://east-sos.org/> (дата звернення: 18.09.2025).
18. Глинська Н. Потерпілоорієнтований підхід при здійсненні кримінального провадження у справах про воєнні злочини: окремі аспекти якості закону та потреб практики. *Україна - ЄС: питання гармонізації кримінального та кримінального процесуального законодавства* : матеріали круглого столу, м. Львів, 22.06. 2023 р. Львів, 2023. С. 70-76.
19. Демократичне врядування у Східній Україні (DG East). URL: <https://www.facebook.com/DemocraticGovernanceEastActivity/> (дата звернення: 17.09.2025).
20. Додатковий протокол до Женевських конвенцій : від 08.06.1977 № 995_199 : станом на 8 груд. 2005 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text (дата звернення: 10.09.2025).
21. Донбас SOS : громадська організація. URL: <https://www.donbasssos.org/> (дата звернення: 18.09.2025).
22. Дудіцька С., Мосейчук Ю. Підтримка та соціально-психологічна адаптація дітей та підлітків в умовах війни. *Академічні візії*. 2025, № 43. <https://doi.org/10.5281/zenodo.15363272>.
23. Загальна декларація прав людини : від 10.12.1948 № 995_015. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 11.09.2025).
24. Карітас Україна. URL: <https://caritas.ua/> (дата звернення: 18.09.2025).
25. Коломиець Н. Проблемні аспекти кваліфікації воєнних злочинів в Україні. *Аналітичне-порівняльне правознавство*. 2024. № 3. С. 466-470.

26. Конвенція про захист цивільного населення під час війни : Конвенція Орг. Об'єдн. Націй від 12.08.1949 : станом на 23.02.2023 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text (дата звернення: 03.03.2025).

27. Конвенція проти катувань та інших жорстких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання : від 08.09.1992 № 995_085 : станом на 13 листоп. 1998 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_085#Text (дата звернення: 11.09.2025).

28. Конституція України : від 28.06.1996 № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 15.09.2025).

29. Коруц У. Практика Нюрнберзького трибуналу та її значення для кваліфікації пропаганди війни як міжнародного злочину. *Альманах міжнародного права*. 2020. № 24. С. 222-230.

30. Краснокутський М. Аспекти відновлення психологічного здоров'я від травматичних подій. *Особистість, суспільство, війна* : тези допов. уч. міжнар. псих. форуму., м. Харків, 07.04.2023 р. Харків, 2023. С. 128-131.

31. Кримінальний кодекс України : від 05.04.2001 № 2341-III : станом на 17 лип. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 15.09.2025).

32. Ла Страда - Україна : громадська організація <https://la-strada.org.ua/> (дата звернення: 17.09.2025).

33. Логвіновська Л., Тертична Н., Войтович Г. Психологічна вразливість та резилієнтність українських студентів в умовах тривалого травматичного стресу війни. *Психологія: реальність і перспективи*. 2025. № 24. С. 58-70.

34. Ломакін Г. Система соціально-психологічного супроводу людей, що зазнали наслідків травм війни. *Психосоматична медицина та загальна практика*. 2024. Т. 9. № 2. С. 5-20.

35. Міжнародний пакт про громадські і політичні права : від 16.12.1966 № 995_043 : станом на 19 жовт. 1973 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text (дата звернення: 11.09.2025).

36. Міністерство соціальної політики, сім'ї та єдності України. URL: <https://www.msp.gov.ua/> (дата звернення: 19.09.2025).
37. Міністерство у справах ветеранів в Україні. URL: <https://mva.gov.ua> (дата звернення: 15.09.2025).
38. Омбудсман України. URL: <https://ombudsman.gov.ua> (дата звернення: 15.09.2025).
39. Пасічніченко Д. Психологічні особливості тактики допиту вразливих потерпілих у кримінальному провадженні. Юридична психологія. 2024. № 1(34). С. 134-139.
40. Пилипенко В. Воєнні злочини за Римським статутом міжнародного кримінального суду: питання теорії та практики : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.11. Одеса, 2024. 465 с.
41. Повернись живим. URL: <https://savelife.in.ua/> (дата звернення: 18.09.2025).
42. Про гуманітарну допомогу : Закон України від 22.10.1999 № 1192-XIV : станом на 7 серп. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1192-14> (дата звернення: 17.09.2025).
43. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб : Закон України від 20.10.2014 № 1706-VII : станом на 15.11.2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18/comp20250305> (дата звернення: 06.02.2025).
44. Про затвердження Положення про Департамент протидії злочинам, вчиненим в умовах збройного конфлікту, Офісу Генерального прокурора : Наказ Офісу Ген. прокурора від 14.11.2023 № 312. URL: https://old.gp.gov.ua/ua/file_downloader.html?_m=fslib&_t=fsfile&_c=download&_file_id=239682 (дата звернення: 09.02.2025).
45. Про захист цивільного населення під час війни : Женев. конвенція від 12.08.1949 № 995_154 : станом на 23 лют. 2023 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text (дата звернення: 10.09.2025).

46. Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018 № 2468-VIII : станом на 09.08.2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> (дата звернення: 04.02.2025).

47. Про основи національного спротиву : Закон України від 16.07.2021 № 1702-IX : станом на 05.01.2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/1702-20#Text> (дата звернення: 04.02.2025).

48. Про правовий статус осіб, зниклих безвісти за особливих обставин : Закон України від 12.07.2018 № 2505-VIII : станом на 10.01.2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2505-19#Text> (дата звернення: 07.03.2025).

49. Про прокуратуру : Закон України від 14.10.2014 № 1697-VII : станом на 23.09.2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#Text> (дата звернення: 02.01.2025).

50. Про психіатричну допомогу : Закон України від 22.02.2000 № 1489-III : станом на 1 січ. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1489-14> (дата звернення: 17.09.2025).

51. Про систему охорони психічного здоров'я в Україні : Закон України від 15.01.2025 № 4223-IX : станом на 15 січ. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4223-20#Text> (дата звернення: 15.09.2025).

52. Про соціальні послуги : Закон України від 17.01.2019 № 2671-VIII : станом на 7 лют. 2026 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text> (дата звернення: 15.09.2025).

53. Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту : Закон України від 22.10.1993 № 3551-XII : станом на 23 жовт. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12#Text> (дата звернення: 17.09.2025).

54. Про утворення Міжвідомчої координаційної ради з питань охорони психічного здоров'я та надання психологічної допомоги особам, які постраждали внаслідок збройної агресії російської федерації проти України : Постанова Кабінету Міністрів України від 07.05.2022 № 539-2022-п : станом на 05 вер. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/539-2022-п> (дата звернення: 15.09.2025).

55. Простір можливостей : громадська організація. URL: <https://pm.in.ua/> (дата звернення: 18.09.2025).

56. Психологічні основи віктимології : навч.-метод. посіб. / уклад. С. Гарькавець. Київ : СНУ ім. В. Даля, 2023. 170 с.

57. Психологічні послуги для ветеранів. Що гарантує держава? *Міністерство охорони здоров'я України*. URL: <https://moz.gov.ua/psihologichni-poslugi-dlja-veteraniv/> (дата звернення: 15.09.2025).

58. Психолого-юридичні аспекти судочинства за участю потерпілих від воєнних злочинів / С. Леськів та ін. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. 2024. Серія екон. Серія юрид., № 43. С. 227–235.

59. Резолюція № 955(1994) від 08.11.1994 Резолюція 955 (1994), ухвалена Радою Безпеки на її 3453-му засіданні, 8 листопада 1994 року. *ZAKON online*. URL: https://zakononline.ua/documents/show/161107_161107 і колишньої Югославії (ICTY) https://www.icty.org/Statute/statute_808_1993_en.pdf (date of access: 11.10.2025).

60. Римський статут Міжнародного кримінального суду : від 17.07.1998 № 995_588 : станом на 25 жовт. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text (дата звернення: 10.09.2025).

61. Слінько К. Наслідки війни: вразливість та страждання дітей в умовах збройного конфлікту. *Аргументи сучасної філософії: історична та індивідуальна пам'ять* : матеріали IV Міжнар. наук. конф., м. Харків, 18-19.04.2024 р. Харків, 2024. С. 355-360.

62. Соціально-психологічні технології відновлення особистості після травматичних подій : прак. посіб. / за наук. ред. Т. Титаренко. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2019. 220 с.

63. Спільно - програма гуманітарної підтримки сімей з дітьми в Україні. *UNICEF*. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/spilno-social-support> (дата звернення: 14.10.2025).

64. Способи підвищення соціально-адаптивних можливостей людини в умовах переживання наслідків травматичних подій : метод. рекомен. / за наук. редак. Т. Титаренко. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2017. 80 с.

65. Титаренко Т. Технології відновлення психологічного здоров'я особистості в умовах війни: комплексний підхід. *Наукові студії із соціальної та політичної психології*. 2019. № 43. С. 54-62.

66. Українська Гельсінська спілка з прав людини : громадська організація. URL: <https://www.helsinki.org.ua/> (дата звернення: 17.09.2025).

67. Українська Миротворча школа. URL: <https://www.peacebuilding.org.ua/> (дата звернення: 18.09.2025).

68. Фещук В. Соціально-психологічна підтримка психічного здоров'я молоді. *Актуальні проблеми психічного здоров'я* : матер. Всеукр. наук.-практ. конф., м. Житомир, 21 трав. 2024 р. Житомир, 2024. С. 363-365.

69. Центр прав людини ZMINA. URL: <https://zmina.ua/> (дата звернення: 18.09.2025).

70. Чабан О., Хаустова О., Омелянович В. Психічні розлади воєнного часу : монографія. К.: Видавничий дім Медкнига, 2023. 232 с.

71. Червякова О. Відповідальність за воєнні злочини: механізми та процеси відновлення суверенітету та безпеки України. *Форму права*. 2020. Т. 61, № 2. С. 150-162.

72. Шульга В. Інклюзія жертв війни у кримінальному процесі. *Ерліхівський журнал*. 2024, №11. С. 56-61.

73. Як допомогти особистості в період переходу від війни до миру: соціально-психологічний супровід : практичний посібник / за наук. ред. Т. Титаренко, М. Дворник. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2022. 154 с.